

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Fakulta humanitních studií

**Ekonomická situace dělníků společnosti ASAP v Mladé Boleslavi
za Velké hospodářské krize v letech 1929 – 1934.**

Bakalářská práce

Josef Hájek

2010

Vedoucí práce: Mgr. Jan Tuček

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 15.9.2010

.....
podpis

Úvod

Cílem tohoto výzkumného projektu je zjištění dopadů Velké hospodářské krize let 1929 – 1934 na konkrétní společenství vymezené konkrétním průmyslovým podnikem. Velká hospodářská krize těžce postihla celou českou společnost, vyvolala velké sociální napětí, její dopady se staly zdrojem mnoha vážných konfliktů ve státě, ale i na mezinárodním poli. V důsledku Velké hospodářské krize se radikalizovala československá politická scéna jak na pravém, tak na levém kraji politického spektra. Českou historiografií je hospodářský a sociální vývoj v tomto období velice dobře zmapovaný. V kapitole zabývající se historickým kontextem podám stručný přehled výsledků tohoto bádání. Práce popisující ekonomickou a sociální situaci v celém Československu předkládají jasný obraz hospodářského růstu v období 1924 – 1929, postupného stále dramatičtějšího propadu v letech 1930 – 1933, nepřesvědčivého odrazu ode dna v roce 1934 a vleklého, pozvolného vybředávání z krize v letech následujících. Z odborné literatury nicméně také jasně vyplývá, že krize doléhala na různé skupiny obyvatelstva v různých částech republiky značně rozdílně. Každé hospodářské odvětví zasáhla krize jinak, každý podnik se s krizí vypořádával po svém. Zprůměrovaná data makroekonomických statistik a obecná konstatování o situaci obyvatel Československa v době krize mohou poskytnout jistou představu o celkové situaci ve státě, ale neinformují o situaci konkrétních lidí. Toho může dosáhnout pouze studie sledující konkrétní úzce vymezený sociální prostor.

Teoreticky a metodologicky se zde předkládaný výzkumný projekt opírá o postupy hospodářských a sociálních dějin.¹ Má

¹ Z. JINDRA, F. SVÁTEK, J. ŠTAIF, *Úvod do studia hospodářských a sociálních dějin – Svazek 1: O předmětu bádání, genezi a historiografii oboru*, PRAHA 1997. J. HAVRÁNEK, *Základy statistické metody pro historiky*, PRAHA 1963.

za cíl zmapovat situaci v jednom konkrétním prostředí, totiž v podniku ASAP (Akciová společnost pro automobilový průmysl), jehož sídlo a výrobní provozy se nacházely v Mladé Boleslavi. V kapitole zabývající se historickým kontextem se pokusím pomocí typologické analýzy odhadnout ekonomický význam ASAPu pro hospodářství státu, stejně jako jeho význam pro ekonomickou prosperitu a sociální stabilitu v mladoboleslavském regionu. Dokumenty zachované v archivu společnosti Škoda Auto a.s., pokračovatele společnosti ASAP, umožňují blíže se seznámit s ekonomickou situací zaměstnanců ASAPu, a tak i odhadnout jaké dopady krize měla na konkrétní společenství, aniž by bylo nutné uchýlovat se k příliš velkému zobecňování. Skupina zaměstnanců společnosti ASAP byla nicméně z hlediska ekonomického postavení stále příliš různorodá. Proto se tento projekt zaměřuje pouze na dělníky, kteří tvořili největší skupinu zaměstnanců a rozdíly v jejich platech nebyly tak výrazné jako rozdíly v platech úředníků.

Samostatnou kapitolu věnuji vývoji počtu dělníků v ASAPu a pokusím se porovnat tento vývoj s údaji o nezaměstnanosti v Československu. V další kapitole se pokusím odhadnout vývoj reálné mzdy mladoboleslavských dělníků a rovněž tyto údaje srovnám s vývojem reálné mzdy průměrného československého dělníka, jak jej zmapoval Václav Průcha². Porovnání propouštění v ASAPu s vývojem nezaměstnanosti v Československu a porovnání vývoje reálných mezd mladoboleslavských dělníků s vývojem reálných mezd dělníků v celostátním měřítku může ukázat, zda na tom byli mladoboleslavští dělníci ve srovnání s hypotetickým průměrným československým dělníkem lépe, stejně či hůře. Tento údaj může posloužit jednak k zasazení situace v Mladé Boleslavi do

² V. PRŮCHA, Vývoj reálné mzdy průmyslového dělnictva v předmnichovském Československu, *Revue dějin socialismu*, 1969, č. 4, str. 536 – 537.

obecnějšího kontextu, ale může také něco napovědět o případných možnostech mladoboleslavských dělníků nalézt si jinou práci a zlepšit tak své ekonomické postavení.

Důležitou roli hrál v ASAPu také dělnický závodní výbor a Šimůnkův dělnický podpůrný fond. Těmito dvěma institucím, které pomáhaly dělníkům bránit společně své zájmy a poskytovaly jim i významnou materiální podporu v nelehké době hospodářské krize, věnuji rovněž samostatnou kapitolu.

Výzkum se bude opírat především o data účetního a statistického charakteru. Evidence zaměstnanců pro sledované období je v archivu společnosti Škoda Auto poměrně dobře zachována. Data o propouštění a přijímání dělníků proto není třeba zpochybňovat. Stejně spolehlivá se zdají být data o hodinových mzdách. Převod nominálních hodinových mezd na skutečné týdenní výplaty je však již problematický. Ve fondu ASAP je dochováno několik vyhlášek informujících o různých mimořádných příplatcích. Tyto dokumenty jsou však velmi neúplné, a není proto možné kvalifikovaně odhadnout, jak se příplatky do výplat mladoboleslavských dělníků promítaly. Ještě významnějším faktorem, který snižuje kvalitu výzkumu, je skutečnost, že není možné z archivních dokumentů zjistit, jak byli jednotliví dělníci postiženi omezováním provozu mladoboleslavského závodu. Hodnotu výsledků výzkumu bude jistě snižovat i použití celostátního indexu životních nákladů průmyslových dělníků při výpočtu reálné mzdy. Použití indexu pro Mladou Boleslav by bylo jistě příhodnější, takový index však není k dispozici. Nedostatkem je rovněž skutečnost, že není možné přesněji určit ekonomický význam zemědělské činnosti kovozezemědělců pracujících v ASAPu. Za kovozezemědělce jsou označováni dělníci, kteří, vedle toho že pracují v průmyslovém závodě, také vlastní a obdělávají zahrady či malá pole, chovají domácí zvířata apod. Kolik z mladoboleslavských dělníků skutečně kovozezemědělci bylo a jak velké příjmy ze své

zemědělské činnosti mohli mít, se ovšem zřejmě nepodaří zjistit. Musíme se pouze spokojit s tím, že nějaký další příjem tito lidé měli. Problémy způsobené absencí důležitých informací zejména v primárních pramenech popíšu v samostatné kapitole.

Kapitola I.

Historický kontext

1. Hospodářská a sociální situace v Československu v předkrizovém období

V úplném počátku Československé republiky se museli její političtí představitelé vypořádávat s neutěšeným stavem válkou rozvráceného hospodářství a bídou válkou vyčerpaného obyvatelstva. Všeobecný nedostatek potravin distribuovaných mezi občany nově vzniklého státu pomocí přidělového systému udržoval lid na hranici vyhladovění. Vysílení lidé v masovém měřítku podléhali pandemii španělské chřipky, která se po českých zemích rozšiřovala od října 1918. Následkem návratu demobilizovaných vojáků z bojišť, a také následkem ukončení válečné výroby, prudce stoupla nezaměstnanost. V zimě a na jaře 1919 bylo v Československu více jak čtvrt milionu nezaměstnaných, kteří pobírali státní podporu v nezaměstnanosti ve výši 4 koruny na den, což sotva stačilo k holému přežití.³ I pro lidi, kteří zaměstnání neztratili, byly první poválečné měsíce velice tíživé, neboť, ačkoli se jejich mzdy zvyšovaly, ceny potravin a spotřebního zboží stoupaly mnohem strměji. Relativně dobře mohla v roce 1919 přežívat ze dne na den, aniž by si něco ušetřila, rodina s měsíčním příjmem kolem 360 Kč, což byl příjem lépe situované dělnické rodiny. Většina dělnických rodin však na tento příjem nedosáhla a skutečně strádala. Tato tíživá situace vedla k mnoha tzv.

³ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918 – 1938) – Díl první: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*, PRAHA 2003, str. 50.

hladovým bouřím a demonstracím proti drahotě a „keťasům“, jak se říkalo spekulantům s potravinami.⁴

Představitelé nově vzniklého státu si dobře uvědomovali, že úspěšně prováděná sociální politika je pro přežití Československa velice důležitá. Vždyť z Moskvy Lenin vyzýval zbídačenou dělnickou třídu, aby rozpoutala občanskou válku, a skutečně na mnoha dělnických shromážděních a hladových pochodech radikálové z řad dělnictva vyzývali k občanské neposlušnosti a akcím proti republice. Národní výbor československý, přeměněný se později na Národní shromáždění, se již od samého svého vzniku v říjnu 1918 snažil sérií zákonů a vyhlášek zlepšovat sociální postavení obyvatel. K jeho prvním významným rozhodnutím v sociální oblasti patřilo vedle rozhodnutí o vyplácení státní podpory v nezaměstnanosti také uzákonění osmihodinové pracovní doby.⁵ Na zlepšení sociální situace venkovského obyvatelstva měla pozitivní vliv již od roku 1919 prováděná pozemková reforma, jejíž podstatou bylo přerozdělení aristokratické půdy do majetku venkovských bezzemků a malých a středních rolníků. Horníkům zase pomohlo k lepším pracovním podmínkám zestátnování uhelných dolů. Systém dělnických pojištění převzala ČSR od monarchie s tím, že učinila některé změny ve prospěch zaměstnanců. Úrazové pojištění se vztahovalo pouze na dělníky v provozech, kde se používaly stroje nebo tam byly nebezpečné pracovní podmínky. Pojistné platili zaměstnavatelé a nárok na odškodné měli zaměstnanci přivodivší si na pracovišti úraz. Příspěvky na nemocenské pojištění platili z poloviny zaměstnavatelé a z poloviny zaměstnanci. Pojištění v případě nemoci pak vypláceli nemocenské pokladny nejdéle po dobu jednoho roku.

⁴ Tamtéž, str. 53.

⁵ J. RÁKOSNÍK, *Odvracená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*, PRAHA 2008, str. 93.

Penzijně pojištěny byly pouze některé kategorie úředníků a státních zřízenců. Invalidní pojištění se vztahovalo pouze na horníky. Pojištění ostatních dělníků pro případ invalidity a starobní pojištění dělníků se uzákonilo až roku 1924. Nárok na placenou dovolenou měli až do roku 1925 pouze úředníci, zřízenci a někteří horníci. Oproti předválečné době se ve dvacátých letech také výrazně rozšířila praxe uzavírání kolektivních smluv mezi dělnickými závodními organizacemi a zaměstnavateli. Kolektivní smlouvy řešily především mzdové a pracovní podmínky zaměstnanců a uplatňovaly se zejména ve středních a velkých průmyslových podnicích.⁶

V hospodářské oblasti museli v prvních měsících a letech po říjnu 1918 představitelé nově vzniklého státu aktivně pracovat jednak na rozbití vazeb českých podniků na rakouský kapitál a slovenských podniků na kapitál maďarský, jednak na integraci českého a slovenského hospodářství v jeden funkční celek. Velké problémy hrozily zejména průmyslu v českých zemích, který přišel rozpadem císařství o značnou část zahraničního odbytu a na československý trh byl příliš objemný. Československo zdědilo jen 21% území a 26% obyvatel bývalé monarchie, ale téměř tři čtvrtiny její průmyslové výroby. Prosazení československého průmyslu na západních trzích bylo značně obtížné, protože to znamenalo konkurovat technicky výrazně vyspělejším a kapitálově bohatším podnikům. Některým podnikům se to však povedlo (Baťa, Nehera, Škodovy závody). Poměrně velký podíl průmyslu v československém hospodářství nicméně pomohla zachovat především zvyšující se domácí spotřeba a expanze československého průmyslu na nové trhy ve východní Evropě, zejména na trhy států Malé dohody.⁷

⁶ V. PRŮCHA a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, Díl I. – období 1918 – 1945*, BRNO 2004, str. 75.

⁷ V. LACINA, L. SLEZÁK, *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*, PRAHA 1994, str. 12.

Velice důležitá pro hospodářství ČSR byla v prvních letech jeho existence měnová politika státu, která zejména pod vedením prvního ministra financí A. Rašína sledovala výrazně deflační kurz. Zhodnocování československé měny se nedařilo realizovat tak, jak si Rašín představoval, přesto však k jejímu pozvolnému posilování docházelo, což příkře kontrastovalo s ostatními středoevropskými měnami, které se vesměs znehodnocovaly. Tato situace byla ovšem velmi nepříznivá pro domácí vývozce, kteří museli v důsledku posilující čs. koruny nezřídká i omezovat výrobu a propouštět. V roce 1923 se konečně hodnota čs. koruny stabilizovala zhruba na úrovni 16 švýcarských centimů, kde zůstala až do Velké hospodářské krize. Díky tomu se mohlo stabilizovat i celé československé hospodářství.⁸

Jedním ze zásadních přínosů zhodnocení Kč bylo, že českoslovenští finančníci mohli výhodně nakupovat akcie na vídeňské a budapešťské burze. To bylo předpokladem posílení československého kapitálu v podnicích nacházejících se na území ČSR. Většina velkých průmyslových a obchodních společností působících na československém území byla napojena na rakouský nebo maďarský kapitál a svá sídla měla ve Vídni či Budapešti. To bylo nutné po vyhlášení ČSR změnit. Stalo se tak sérií nostrifikačních zákonů, které nařizovaly všem podnikům působícím na území ČSR, aby měly svá sídla v ČSR a v jejich radách zasedala minimálně kvalifikovaná většina občanů ČSR. Tyto kroky byly doprovázeny také postupným přeorientováním nostrifikovaných podniků na spolupráci s československými bankami a představiteli československého kapitálu. Právě vysoká hodnota čs. koruny vůči inflaci znehodnocené rakouské měně umožnila československému

⁸ Tamtéž, str. 18.

kapitálu získat rozhodující vliv ve většině nostrifikovaných podniků.⁹

Problémy se zásobováním lidí potravinami přestaly být díky dobré domácí úrodě i díky zvýšení dovozu až v roce 1921. V průmyslu došlo k výraznému zlepšení situace již o rok dříve, i když objem průmyslové výroby dosahoval stále pouze 86% úrovně roku 1913. Průmysl se však z velké části již přeorientoval na mírovou výrobu a potřeby nového státu. Vedle obnovování a rozšiřování v českých zemích již tradičních výrob se zde zavádělo i mnoho výrobních odvětví, která byla dříve soustředěna v jiných částech císařství, nebo byla zcela nová. Stát, i přes svou výraznou zadluženost, aktivně investice do rozvoje průmyslu podporoval, ať už daňovými úlevami, nebo i vlastní zakladatelskou činností. Investiční vlna spadající zhruba do let 1919–1922 úzce souvisela s budováním samostatné československé ekonomiky, poválečnou obnovou a přechodem od válečné výroby na výrobu mírovou.¹⁰

Od konce roku 1921 následkem hospodářské deprese na světových trzích a zhodnocování čs. koruny prudce poklesl export československých výrobců. V roce 1922 průmyslová výroba kvůli tomu opět poklesla až na 78% roku 1913 a o rok později se zvýšila pouze nepatrně. Rovněž se zvýšily úrokové míry u úvěrů a následkem toho došlo k výraznému útlumu investiční činnosti. Řada průmyslových a obchodních firem zaměřených na export zbankrotovala. Stoupala rovněž nezaměstnanost, která dosáhla maxima v lednu 1923, kdy bylo v ČSR evidováno 441 075 nezaměstnaných. Oživení však nastalo již v polovině téhož roku a v prosinci 1923 počet nezaměstnaných již klesl na 191 978.¹¹

⁹ Tamtéž, str. 21.

¹⁰ V. LACINA, *Zlatá léta československého hospodářství (1918 – 1929)*, PRAHA 2000, str. 73.

¹¹ Tamtéž, str. 81.

Krátkou krizi vystřídala šest let trvající celosvětová ekonomická konjunktura. Československo v těchto příznivých podmínkách úspěšně pronikalo na nové rychle se rozvíjející trhy a mohutně zvyšovalo export. Nastala nová investiční vlna, která zaváděla do výroby moderní technologie zvyšující efektivitu a snižující výrobní náklady. Hospodářský vzestup byl skutečně mohutný. HDP každoročně (s výjimkou roku 1926, kdy došlo k mírnému útlumu) rostlo až do roku 1929 více jak desetiprocentním tempem. Pro celkovou modernizaci hospodářství byla důležitá zejména rychle se rozvíjející státem podporovaná elektrifikace doprovázená přechodem od parních strojů ke strojům na elektrický pohon.¹² V období hospodářské konjunktury se v ČSR snížila nezaměstnanost k hodnotám kolem 1% a trvale stoupaly reálné mzdy. Zvyšovala se spotřeba a životní úroveň obyvatel, čímž se rozšiřovala i kapacita domácího trhu a stoupal obrat ve spotřebním průmyslu a službách.¹³

2. Příčiny a vznik Velké hospodářské krize

Hospodářství Československa zažívalo mezi lety 1924–1929 prudkou konjunkturu, pozorní národohospodáři však již od počátku roku 1929 mohli vidět, že se blíží recese. Někteří z nich počítali s tím, že se bude opakovat podobná krize, jakou Československo zažilo již v letech 1921–1923. Nikdo však netušil, že nastane nejhlubší hospodářská krize, jakou kdy kapitalistické hospodářství zažilo.¹⁴

Velkou hospodářskou krizi odstartoval krach newyorské burzy 24. října 1929. Její kořeny však sahají až několik měsíců před

¹² Tamtéž, str. 85.

¹³ Tamtéž, str. 94.

¹⁴ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918 – 1938) – Díl druhý: Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930 – 1935)*, PRAHA 2002, str. 15.

toto datum. Objem výroby a obchodu v USA dosáhl vrcholu už v srpnu 1929. Na akciovém trhu však ještě dva měsíce vládł velký optimismus, spekulanti hnali ceny akcií vzhůru a drobní akcionáři očekávali od společností, v nichž měli své podíly, dobré výsledky. Koncem října však vyšly najevo narůstající hospodářské potíže a spekulativní bublina praskla. Všichni se najednou chtěli zbavit akcií, nikdo je však nechtěl kupovat. Newyorská burza musela ukončit obchodování. Mezi lidmi se rozšířila panika. Nikdo nevěděl, co bude dál. Spotřebitelé a podnikatelé omezovali svou spotřebu a investice a hromadili hotovost na horší časy. Množství peněz v ekonomice se výrazně snížilo. V této situaci měl vpustit do oběhu chybějící peníze Federální rezervní systém USA, ten tak ovšem neučinil. Následkem toho výrazně stoupla cena úvěrů, klesla poptávka po zboží, snižovala se výroba a podniky začaly ve velkém propouštět zaměstnance. Postupně se do potíží začaly dostávat také banky, kterým podnikatelé bojující s úbytkem obrátů přestávali být schopni splácet úvěry. Na problémy bank lidé reagovali masovým vybíráním svých vkladů. To přirozeně vedlo k bankrotům bank a krizi celého amerického bankovníctví.¹⁵

Je velice pravděpodobné, že hospodářské problémy v USA, které se začaly projevovat v létě roku 1929, by nemusely znamenat nic víc, než běžnou recesi, která je kapitalistickému hospodářství vlastní a pravidelně vždy střídá období konjunktury. Šok způsobený náhlým kolapsem trhu s akciemi a následná nejistota lidí, která je vedla k prudkému odklonu od spotřeby a investic, recesy významně prohloubily. Negativní roli sehrálo také jednání Federálního rezervního systému, který nepochopitelně nereagoval na snížení peněz v oběhu jejich doplněním. Nedostatek peněz v oběhu pouze zvětšil problémy výrobců s odbytem, nutil je propouštět zaměstnance, kteří tak

¹⁵ M. a R. FRIEDMANOVI, *Svoboda volby*, PRAHA 1992, str. 44.

ztráceli kupní sílu, což zpětně zase táhlo ke dnu spotřebitelský trh. Problémy s nedostatkem peněz měli brzy i banky, které nemohli ustát mnohonásobně vyšší výběry vkladů, jimž musely čelit. Velká hospodářská krize se tak zrodila z prudkého obratu Američanů od nadměrného optimismu k nadměrnému pesimismu, z nepochopitelné fiskální politiky Federálního rezervního systému a z absence jiných účinných nástrojů, jimiž by bylo možné krizi zabránit nebo ji alespoň výrazně zmírnit.¹⁶

3. Hospodářská a sociální situace v USA a Evropě

Krach newyorské burzy 24. října 1929 v USA vyvolal okamžité zhroucení celé americké ekonomiky. Akcie většiny podniků několikanásobně ztratily svou hodnotu a často se staly zcela neprodejné. Objem průmyslové výroby prudce poklesl, nastalo masové propouštění zaměstnanců (v roce 1930 bylo v USA 6,5 milionů lidí bez práce), lidé přicházeli o příjmy a přestávali být schopni splácet úvěry. Zastavila se stavba desetitisíců domů. Krachovaly banky a miliony jejich klientů přicházelo o všechny úspory. Mzdy Američanů klesly během tří let o 40% a miliony z nich se ocitalo v bezvýhodné situaci. Administrativa republikánského prezidenta Herberta Hoovera si s tím nedokázala poradit, nevedla do chodu žádný smysluplný protikrizový program. Až když v březnu 1933 nastoupil do prezidentského úřadu demokrat Franklin Roosevelt, začala jeho administrativa sérií opatření účinněji s důsledky krize bojovat. Prosadila nový zákon o bankách, který lidi přiměl, aby získali v banky opět důvěru, zrušila prohibici na alkohol a přivedla tak do státního rozpočtu miliardy dolarů z daní z prodeje alkoholu, peníze, které předtím končily v rukou organizovaného zločinu. Díky těmto příjmům si mohla dovolit zavést státní podporu v nezaměstnanosti a uvést do chodu různé programy vytvářející

¹⁶ Tamtéž, str. 47.

nová pracovní místa. Rooseveltova administrativa rovněž převzala některé pohledávky zadlužených farmářů a prosadila Zákon o celonárodní obnově průmyslu, který pomohl stabilizovat ceny průmyslových výrobků, ale i mzdy zaměstnanců. Důležité byly zásahy státu do trhu s cennými papíry, které měly za cíl především větší dohled státu nad finančními machinacemi na akciovém trhu. Díky těmto zásahům, ale také díky přirozenému vývoji cyklicky se chovajícího kapitalistického hospodářství, se začala ekonomika USA v roce 1933 oživovat a nezaměstnanost se začala snižovat. Další roky výstup z recese už jenom potvrzovaly.¹⁷

Do Evropy, jejíž ekonomika byla s ekonomikou USA úzce provázána, vstoupila krize s určitým zpožděním. Z evropských států bylo krizí nejhůře postiženo Německo, které bylo z evropských zemí nejvíce napojené na americký kapitál. Dobře se s krizí vyrovnávalo hospodářství britské. Recese však postihla celou Evropu. Jedinou výjimku tvořil SSSR, jehož značně zaostalé hospodářství bylo ovšem ve zcela jiné pozici než zbytek Evropy.¹⁸

Německo se s hospodářskou krizí potýkalo velmi bolestně a vymanilo se z ní pouze za cenu nastolení autoritativní militaristické diktatury. Křehkou demokracii v Německu ve 20. letech držel při životě pouze prudký hospodářský růst. Hospodářskou krizí a její sociální důsledky však demokracie v Německu ustát nemohla. Krize na politické výsluní rychle vynesla Hitlerovu NSDAP, která slibovala že nastolí v Německu pořádek, že odčiní potupnou porážku Německa z roku 1918, že dá lidem práci a že zbaví zemi židovského kapitálu, který měl podle ní za bídu, v které se Německo nacházelo, nést zodpovědnost. NSDAP ještě v roce 1928 volilo pouze 2,6%

¹⁷ Z. KÁRNÍK, 2002, str. 25.

¹⁸ V. PRŮCHA a kol., 2004, str. 246.

Němců, v září 1930 se však stala již druhou nejsilnější stranou a volby v roce 1932 vyhrála ze ziskem 37,3% hlasů. V březnu 1933 se Hitler stal říšským kancléřem a nacisté rozpoutali teror, kterým se zbavili všech politických oponentů. NSDAP se chopila moci právě ve chvíli, kdy se Německo, ale v podstatě i celá Evropa, začala pomalu z krize dostávat. Nutno připustit, že Hitlerova hospodářská opatření k stimulaci ekonomiky pomohla. Velká část těchto ekonomických stimulů však přímo či nepřímo souvisela s přípravou na válku. Prosazování protikrizových opatření také mohlo být ve srovnání s jinými zeměmi razantnější, neboť se v totalitním režimu nemuselo na nic ohlížet.¹⁹

4. Velká hospodářská krize v Československu - rozdíly v regionech a průmyslových odvětví

Do Československa krize pronikala se zpožděním a pozvolna. V mnoha hospodářských odvětvích probíhal růst ještě v roce 1930. Export však již klesl o 6%. Skutečný propad se v Československu dostavil až v létě 1931. Prudký pokles průmyslové výroby se zastavil až v roce 1933, kde skončil na 60% stavu roku 1929. Do potíží se dostávaly některé banky. Krize postihla výrazně i Československé dráhy, které v letech 1932 a 1933 zaznamenaly obrovské schodky. Před krizí mohutně se rozvíjející automobilový průmysl za krize nezaznamenal tak hluboké propady, ale mohutný rozvoj se v něm výrazně utlumil. Hospodářský propad poněkud snižovaly státní zakázky zaměřující se především na elektrifikaci venkova, budování silnic, dláždění ulic, rozvádění vodovodů a kanalizací apod. Neochota Československých bank poskytovat v době krize levné úvěry, stejně jako ve srovnání se západní Evropou celková

¹⁹ Z. KÁRNÍK, 2002, str. 30.

technická a technologická zaostalost čs. hospodářství, především však přílišná závislost domácí ekonomiky na zahraničním obchodě, způsobily, že se Československo z krize dostávalo o něco déle a namáhavěji. První náznaky oživení se zde začaly projevovat až na jaře 1934. O jasné vystoupení z krize se však nejednalo. V některých odvětvích dokonce ještě v roce 1935 k výraznému oživení stále nedocházelo.²⁰

Tabulka s vývojem národního důchodu jasně ukazuje, jak se československá ekonomika propadla a jak obtížně z krize vybředávala. Tabulka rovněž poskytuje srovnání vývoje československého hospodářství s vývojem hospodářství vybraných zemí.

Vývoj národního důchodu ve vybraných zemích v letech 1929–1937 (1929=100)²¹

Rok	ČSR	Francie	Velká Británie	Holandsko	Německo	USA	Austrálie
1930	99,7	94,9	103,0	97,7	96,1	93,3	84,4
1931	94,0	91,3	98,9	93,6	85,6	84,5	89,5
1932	88,0	88,9	100,4	91,6	76,0	72,6	98,7
1933	85,3	87,0	106,1	89,7	79,9	73,5	113,3
1934	84,4	81,0	112,2	88,1	88,3	82,5	114,1
1935	84,8	82,4	118,4	89,1	96,7	87,3	124,4
1936	85,5	90,0	123,3	92,0	105,7	99,8	133,1
1937	91,7	88,6	125,5	95,8	117,7	102,8	135,2

Krizí byla zasažena všechna hospodářská odvětví. Některá však více, jiná méně. Zemědělství v ČSR se dostalo do problémů již v roce 1928. Výrazně jej postihla nadvýroba způsobující přebytek zemědělských produktů na trhu, což vedlo k prudkému pádu cen potravin. Problémy zemědělců se ještě prohloubily po

²⁰ Tamtéž, str. 34.

²¹ V. LACINA, *Velká hospodářská krize v Československu 1929 – 1934*, PRAHA 1984, str. 184.

roce 1930, kdy se v důsledku krize domácí spotřeba potravin ještě snižovala. Zemědělci ve snaze kompenzovat ztráty reagovali na pád cen ještě usilovnější prací a rozšiřováním výroby. Tím však ještě zvyšovali nabídku zemědělských produktů na trhu, v důsledku čehož měli stále větší problémy své zboží prodat, takže často museli jít s cenou až pod výrobní náklady. Ceny zemědělských produktů klesly od roku 1927 do roku 1934 o 42%. Mnoho rolníků muselo v době krize rozprodávat majetek, mnoho z nich se i výrazně zadlužilo.²²

Československé průmyslové výrobky svou cenou a kvalitou jen velmi obtížně konkurovaly výrobkům průmyslově vyspělejšího západu. V době krize se světová konkurence ještě více vyhrtila, což mělo pro československý průmysl často fatální následky. Situaci vývozců zhoršovala měnová politika státu, která udržovala vysoký kurz koruny, přestože měny jiných evropských států devalvovaly. Nejhuře postižena byla výrazně exportně zaměřená odvětví. Z důvodů snižující se kupní síly obyvatelstva a útlumu investiční činnosti však poptávka po průmyslových výrobcích klesala výrazně i na vnitřním trhu. Relativně nejméně postiženými průmyslovými odvětvími byla státem podporovaná výroba elektřiny, technicky vyspělý chemický průmysl a papírenský a polygrafický průmysl těžící z velkého rozmachu tištěných periodik a reklamy. Málo byl zasažen také potravinářský průmysl, který těžil hlavně z toho, že náklady na potraviny lidé redukovali nejméně. Těžařský průmysl snížil svou produkci zhruba o třetinu a až do konce první republiky se na předkrizový objem těžby nedostal. Krizí způsobené omezení investiční činnosti těžce zasáhlo metalurgii a strojírenský průmysl, jehož výroba klesla o 60%. Objem výroby v textilním průmyslu klesal již od roku 1928 a s příchodem krize do ČSR zaznamenal velký propad. Nesnáze

²² V. PRŮCHA a kol., 2004, str. 296.

textilního průmyslu byly pro republiku zvláště nepříjemné, neboť v něm pracovalo velké množství lidí a to především v německém pohraničí. To ostatně platí i o sklářství a výrobě porcelánu, které navíc srážel ke dnu výrazně exportní charakter. Výroba skla a porcelánu se navíc příliš nezvedala ani v druhé polovině třicátých let. Těžce postižená byla také odvětví dřevařské a cementářské, která trpěla především útlumem stavební činnosti.²³ Vývoj objemu výroby v jednotlivých průmyslových odvětvích v období krize shrnuje následující tabulka.

Index československé průmyslové výroby podle odvětví v letech 1929–1937 (1929=100)²⁴

Rok	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Průmysl celkem	89,2	80,7	63,5	60,2	66,5	70,1	80,1	96,3
Hornictví	85,9	78,8	66,5	64,4	64,9	66	71,5	91,6
Kovoprůmysl	85,4	72	40	41,1	48,5	61	75,9	105,8
Výroba el. proudu	99,3	94,5	85,5	87,2	95,3	101,9	116,4	139,3
Chemický průmysl	91,8	89,9	80,9	85,8	90,2	93,6	97,2	124,3
Papírenský průmysl	96,6	92,9	80,5	74	80,5	87,3	95,8	114,4
Potravinářský průmysl	96,1	95,8	99,4	88,4	94,5	99,4	95,1	89,1
Textilní průmysl	90,8	82,5	67,9	63,3	75,9	73,9	91,3	102,3
Průmysl porcelánu	83,6	64,4	45,8	41,4	40	44,6	43,9	56,3
Sklářský průmysl	83,4	75,5	54,3	48,6	51,8	54,3	56,9	60,8
Dřevařský průmysl	84,6	66,6	49,7	48,5	52	53,5	57,8	69,8
Polygrafický průmysl	96,8	93,9	91,6	90,3	95,4	113,4	109,6	122,7
Průmysl cementu, kamene, zemin	91,4	79,6	69,5	53,1	46,8	46,3	60,1	69,8

Nejen jednotlivá průmyslová odvětví, ale i jednotlivé země a regiony ČSR zasáhla krize s odlišnou razancí. Největší rozdíl

²³ Tamtéž, str. 285.

²⁴ V. LACINA, PRAHA 1984, str. 189.

v rámci hospodářství první republiky byl mezi Českými zeměmi a Slovenskem a Podkarpatskou Rusí. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi hrálo mnohem výraznější roli než v Českých zemích zemědělství. Nejtěživějším problémem zde proto byla agrární krize. Průmysl, jak dokládá následující tabulka, zde byl ve srovnání s českými zeměmi málo rozvinutý.

Rozmístění průmyslu podle zemí ČSR v roce 1926 (v %)²⁵

Země	Závody	Zaměstnanci	Koňské síly
Čechy	65,4	62,7	55,3
Morava a Slezsko	24,7	29,0	37,2
Slovensko	9,2	7,7	7,1
Podkarpatská Rus	0,7	0,6	0,4

Průmysl na Slovensku si prožil nejhorší období již při krizi v letech 1921–1923, kdy řada zastaralých provozů ukončila výrobu. Velká hospodářská krize slovenský průmysl už tak výrazně nezasáhla. Bylo to způsobeno tím, že předchozí krizi přežily pouze perspektivní závody a mnoho závodů zde bylo zcela nových a moderně zařízených tak, aby vyráběly s nízkými náklady. Druhý a patrně důležitější důvod, proč slovenský průmysl krize 30. let příliš nezasáhla, tkvěl v tom, že největší slovenské závody vyráběly na státní zakázky. Stát zde objednával velkou část vybavení pro armádu a financoval zde do té doby velmi málo rozvinutou elektrifikaci a rozvoj železniční a silniční sítě.²⁶

Výrazně rozdílné dopady měla krize na vnitrozemí Českých zemí a na pohraniční oblasti obývané převážně Němci. V oblastech s převážně německým obyvatelstvem se totiž soustřeďovala většina výroby krizí nejvíce postižených

²⁵ V. PRŮCHA a kol., 2004, str. 163.

²⁶ Z. KÁRNÍK, 2002, str.42.

průmyslových odvětví. Nacházelo se tu zhruba 57% textilního průmyslu a 60% výroby bižuterie a skla. Rovněž se zde soustřeďovalo zhruba tři čtvrtě výroby hudebních nástrojů a hraček, které byly v drtivé většině určeny na export a které v době krize nebylo téměř možné prodat ani za cenu hluboko pod výrobními náklady. Velký úbytek zákazníků zaznamenaly také v převážně německých oblastech soustředěné lázně. Celkově bylo tedy německé obyvatelstvo Českých zemí krizí postiženo výrazněji než obyvatelstvo české. To pochopitelně vyvolávalo u českých Němců protičeskoslovenské nálady, čehož v druhé polovině 30. let dobře využila nacistická propaganda. Vedle pohraničních oblastí byly krizí silně zasaženy jižní Čechy, Českomoravská vrchovina a Beskydy, kde se udržovaly zastaralé postupy v zemědělské výrobě. Nevýhodou zde byla také relativně malá zemědělská hospodářství a rozptýlená řemeslná výroba. Lépe na tom byly zemědělské oblasti na střední a jižní Moravě, kde byla zemědělská výroba mnohem efektivnější. Dobře krizi odolávala středočeská průmyslová aglomerace s pražským centrem, ale i průmyslová oblast plzeňská, ústecká a brněnská. Hůře se s krizí vyrovnávaly technicky zaostalejší průmyslové podniky na Ostravsku.²⁷

Sociální dopady krize byly obrovské. Nezaměstnanost se, jak dokládá tabulka, zvýšila až sedmnáctkrát.

Počty nezaměstnaných v Československu v letech 1929 – 1934 v tisících.²⁸

rok	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
roční průměr	42	105	291	554	738	677	686	623	409	256

Situace byla zřejmě ještě mnohem horší, neboť tabulka zohledňuje pouze nezaměstnané hlášené na pracovních úřadech.

²⁷ Tamtéž, str. 45.

²⁸ V. LACINA, 1984, str. 120.

Mnoho nezaměstnaných na pracovních úřadech přitom evidováno nebylo. Je poměrně realistické, že v době nejhlubší krize faktický počet lidí bez stálého zaměstnání přesáhl 1 milion. Připočteme-li k nim rodinné příslušníky, kteří byli závislí na jejich příjmu, dojdeme k závěru, že bylo nezaměstnaností postiženo asi 3 miliony lidí, tedy zhruba 20% Československé populace. Vedle toho je třeba vzít v úvahu, že v době krize často docházelo k omezování výroby a z toho důvodu také ke snižování počtu odpracovaných směn. Mnoho dělníků tak fakticky nebylo plně zaměstnaných.

Počet skutečně odpracovaných směn průmyslového dělníka.²⁹

rok	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Ročně odpracováno směn na 1 dělníka	258	245	236	231	227	228

Průměrný dělník odpracoval nejméně směn v roce 1933, kdy byl 31 dní vysazen z práce. Ve skutečnosti se však v některých podnicích dělníkům směny nekrátily vůbec, zatímco v jiných podnicích se často pracovalo třeba jenom 3 nebo i 2 dny v týdnu.

V důsledku přebytku pracovních sil a nedostatku práce se snižovaly mzdy.

²⁹ V. PRŮCHA, 1969, č. 4, str. 531.

Průměrná denní mzda (v Kč) plně zaměstnaných dělníků a dělnic v ČSR 1929 – 34.³⁰

Rok	celkem	mužů	žen
1929	19,11	22,10	13,76
1930	19,13	22,17	13,77
1931	18,66	21,71	13,37
1932	17,73	20,78	12,68
1933	16,72	19,66	12,68
1934	16,30	19,11	11,96

V tabulce uvedené údaje udávají nominální mzdy. Pro pochopení materiální situace, ve které se dělníci za krize nacházeli, je však vhodnější sledovat jejich reálné mzdy. Reálné mzdy dělníků neklesaly tak prudce jako mzdy nominální, protože ceny potravin, spotřebního zboží, nákladů na bydlení a dalšího zboží a služeb, které dělníci nakupovali, se snižovaly.

Reálná mzda dělníka, dělníka zaměstnaného a „průměrného dělníka“ včetně nezaměstnaných v letech 1929 – 1934 (1929 = 100)³¹:

Rok	Index průměrné reálné mzdy průmyslového dělníka za odpracovanou směnu	Index průměrné mzdy při průměrném počtu odpracovaných směn	Index průměrné mzdy všech dělníků včetně nezaměstnaných
1930	99,73	94,76	91,03
1931	100,35	91,84	85,09
1932	99,46	89,18	74,37
1933	96,86	85,32	64,82
1934	95,51	84,37	64,15
1935	92,02	81,38	63,14
1936	90,23	86,43	69,84
1937	93,99	90,81	77,80

³⁰ R. OLŠOVSKÝ a kol, *Přehled hospodářského vývoje Československa 1918–1945*, PRAHA 1963, str. 428.

³¹ VÁCLAV PRŮCHA, 1969, č. 4, str. 536 – 537.

Průcha v tabulce příhodně rozlišuje průměrnou mzdu za odpracovanou směnu (1. sloupec) od průměrné mzdy při průměrném počtu odpracovaných směn (2. sloupec). Hodnoty v druhém sloupci jsou nižší, protože zohledňují zvyšující se počet dní, kdy byl dělník vysazen z práce. Ve 3. sloupci je průměrná mzda spočítána ze základu všech dělníků včetně nezaměstnaných. Tuto mzdu tedy pobíral hypotetický průměrný dělník, který měl práci, byl mu snižován počet směn, pak práci ztratil, později ji zase získal atd.

Dělnictvo tvořilo zdaleka největší sociální skupinu v Českých zemích, nezaměstnaností byly však postiženy i jiné sociální skupiny. Krize tvrdě dolehla také na venkov, především zničujícím poklesem cen zemědělských výrobků. Nízká cena zemědělských výrobků vedla k tomu, že malí a střední hospodáři často dosahovali ještě menších zisků, než byl plat nekvalifikovaných dělníků. Krize postihla celou československou společnost. Svědčí o tom i úbytek uzavřených sňatků a porodnosti v době krize.³²

5. Místo společnosti ASAP v československém hospodářství a mladoboleslavském regionu

Společnost ASAP (Akciová společnost pro automobilový průmysl), pokračovatel společnosti Laurin & Klement a.s. a předchůdce dnešní společnosti Škoda Auto a.s., byl pro hospodářství první republiky významný podnik vytvářející nemálo pracovních míst. Pro život v Mladé Boleslavi byla pak prosperita závodu zásadní. Mladá Boleslav měla ve 20. letech zhruba 25 000 obyvatel. Před začátkem krize přitom v závodu pracovalo kolem tří tisíc zaměstnanců.

³² Z. KÁRNÍK, 2002, str. 53.

Počet zaměstnanců společnosti ASAP v letech 1926–1928.³³

rok	počet dělníků	počet úředníků
1926	1640	162
1927	2427	264
1928	2915	373

Přičteme-li k nim rodinné příslušníky odkázané na jejich příjmy a uvážíme-li, že na kupní síle zaměstnanců závodu a jejich rodinných příslušníků záviselo mnoho mladoboleslavských obchodníků a živnostníků, musíme dojít k odhadu, že na existenci automobilky závisela minimálně polovina města.

Společnost ASAP vznikla v roce 1925 fúzí mezi firmou Akciová společnost, dříve Škodovy závody v Plzni a mladoboleslavskou firmou Laurin a Klement, a.s. Firma Laurin a Klement, a.s. tím 29. prosince 1925 zanikla. Do roku 1929 se pro závod ještě užíval název L&K-Škoda. 1. ledna 1930 však vznikla z mladoboleslavského závodu stoprocentní dceřiná společnost podniku Škodovy závody v Plzni a začala užívat název ASAP. Mladoboleslavská automobilka se stala jedním z mnoha závodů průmyslového gigantu s centrem v Plzni a ředitelstvím v Praze. ASAP sdružovala automobilku v Mladé Boleslavi, automobilní oddělení v Plzni, tovární opravnu v Praze a všechny filiálky, opravy a obchodní zástupce. Veškeré akcie ASAPu vlastnily plzeňské Škodovy závody. Vrchním ředitelem ASAPu byl ing. Jan Novák, závodním ředitelem automobilky v Boleslavi byl ing. Karel Hrdlička. V roce 1929 byl v Mladé Boleslavi zaveden provoz v nové moderně vybavené továrně, přičemž stará továrna zrušena nebyla, ale byla v ní dále provozována kusová a malosériová výroba, výroba náhradních

³³ Archiv společnosti Škoda Auto, fond ASAP, karton 5, složka Deníky ředitele ing. Hrdličky.

dílů a vývoj a výroba prototypů. V nové továrně se formou pásové výroby montovaly velké série, tj. i několik set kusů aut od jednoho typu.³⁴

Z domácích výrobců automobilů byli skutečně velcí pouze tři. Byla to Praga, Tatra a ASAP. Na začátku roku 1930 bylo v Československu registrováno 100 000 motorových vozidel, z toho bylo 41 020 osobních automobilů. Největší podíl z nich náležel společnosti Praga (18 570 kusů), pak následovala L&K – Škoda (10 697 kusů), na třetím místě byla společnost Tatra (9 032 kusů). Roku 1933 byla tato čísla již podstatně vyšší: Praga (30 929 vozů), ASAP (19 700 vozů), Tatra (19 125 vozů). Výroby v továrnách Aero, Jawa a ČZ dodávaly na trh ročně maximálně několik desítek automobilů. Na domácím trhu se i přes vysoká dovozní cla prodávaly také zahraniční automobily.³⁵

Hlavní čeští výrobci automobilů, tj. Škoda, Praga (Praga byla automobilovou sekci závodu ČKD) a Tatra, se pokoušeli čelit hospodářské krizi dohodou o vzájemné spolupráci a koordinaci výroby a prodeje svých vozů. Cílem bylo, aby tyto hlavní čeští výrobci omezili vzájemnou konkurenci, zlevnili výrobu a vytlačili z československého trhu ostatní výrobce, především dovozce ze zahraničí. Ještě než spolupráce pořádně začala, odstoupila od jednání Tatra. Škoda a Praga založili společnost Motor. Kapitál Motoru byl rozvržen mezi oba partnery rovným dílem. Projekt Motor měl však trvání pouze dva měsíce. Pravděpodobným důvodem rozpadu bylo, že Praga měla před sloučením lepší pozici na trhu a vykazovala větší zisky než Škoda a fúze pro ní tedy nebyla tak výhodná. Obě automobilky tedy pokračovaly dál pod svými starými značkami.³⁶

³⁴ P. KOŽÍŠEK a J. KRÁLÍK, *L&K – Škoda: 1895 – 1995 díl II.*, PRAHA 1995, str. 20.

³⁵ Tamtéž, str. 25.

³⁶ Tamtéž, str. 32.

Tíživou situaci českých automobilek v době krize ještě zhoršovalo jednání vlády. Zákon č. 85 z 6. června 1932 stanovil mísit benzín s lihem tak, aby tzv. *národní karburant* obsahoval 20–25% lihu. Nová směs se zdražila z 2,55 Kč za litr benzínu na 2,60 Kč. To není ještě tak mnoho, ale spotřeba tohoto benzínu stoupla o 10% a zhoršil se chod motoru. Provoz automobilu se tedy zdražil podstatným způsobem. Navíc poté, co v závěru roku 1932 bylo zjištěno, že železnice se propadla do obrovské ztráty, stát, který z toho vinil automobilové dopravce a přepravce, vydal zákon č.198 s platností od 1. ledna 1933, kterým bylo nařízeno vysoké zdanění motorových vozidel ve veřejných službách, tj. taxíků, nákladních automobilů a autobusů. Tisíce autodopravců tak muselo zanechat svého podnikání. Dokonce i velká města rušila autobusové linky. Zatímco v roce 1931 se v Československu prodalo 14616 vozů, tak v roce 1933 to bylo už jen 8930 vozů.³⁷

Nevýhodou domácích výrobců automobilů byla také vysoká cla, která většina evropských zemí uvalovala na dovoz motorových vozidel. Podobnými cly sice bránila domácí výrobce před zahraniční konkurencí také československá vláda. Celní politika však automobily značně zdražovala a bránila tak rozvoji motorismu. Na druhou stranu stát intenzivně rozšiřoval silniční síť, která byla v době zrodu ČSR zoufale řídká. I přes toto úsilí státu však ještě v roce 1935 připadalo v Čechách na 100km² jen 71km silnic. Na Moravě a ve Slezsku to bylo 52km a na Slovensku pouze 29,7km. Počet registrovaných motorových vozidel byl v ČSR rovněž velmi nízký. Na jeden vůz v roce 1935 v Čechách připadalo 104 obyvatel, na Moravě a ve Slezsku 154, na Slovensku 364 a na Podkarpatské Rusy dokonce 941

³⁷ Tamtéž, str. 30.

obyvatel. Celostátní průměr činil 145 obyvatel na jeden vůz, což bylo desetkrát více než ve Velké Británii a Francii.³⁸

³⁸ V. LACINA, J. PÁTEK a kol., *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti (1918–1945)*, PRAHA 1995, str. 122.

Kapitola II.

Kritické zhodnocení historických pramenů

1. Výhody a nevýhody makroperspektivy

V předešlé kapitole jsem se opíral především o data vztahující se k velkým celkům, nejčastěji státům, hospodářským odvětvím nebo regionům. Tato data obvykle vznikají sečtením všech sebraných dílčích dat, přičemž s tímto součtem je možné provádět další různé aritmetické operace podle potřeby. Souhrnná data je možné srovnávat s jinými souhrnnými daty stejného charakteru, je možné je zpětně dělit a vypočítávat kolik z celkového množství průměrně připadá na jednoho obyvatele, jeden správní obvod či jinou jednotku. Díky těmto souhrnným číslům a průměrům je možné získat jistou představu o celkové situaci ve státě, hospodářském odvětví či regionu. Je možné kvantitativně vyjádřit míru propadu či vzestupu sledovaných ukazatelů a porovnávat je s ukazateli jinými. Na základě těchto souhrnných dat je možné vytvářet obraz vývoje hospodářství, dovozovat, jak tento vývoj zasáhl do životů obyčejných lidí, nebo jaký vliv měl na rozhodnutí politických a ekonomických špiček společnosti. V souhrnných statistikách se však stírají rozdíly mezi lidmi. Přitom je i z výše nastíněného historického kontextu jasné, že rozdíly byly velké. Ve zcela jiné politické, hospodářské a sociální situaci zastihla Velká hospodářská krize české země a ve zcela jiné Slovensko s Podkarpatskou Rusí. Odlišné podmínky a dopady krize byly i v jednotlivých hospodářských odvětvích. Různě byly postiženy i jednotlivé regiony, a to v závislosti na tom, jaké hospodářské subjekty v nich působily a vytvářely pracovní místa. Život ve městech střední velikosti, jako byla právě Mladá Boleslav, často závisel na prosperitě jednoho či dvou průmyslových závodů.

Z makroekonomického hlediska je možné utvořit si poměrně ucelenou představu o tom, jak krize dolehla na obyvatelstvo ČSR, skutečnost je však taková, že na každého člověka krize dolehla jinak.

Tato práce, snažící se zmapovat sociální situaci dělníků v mladoboleslavském závodě, by se měla k tomu, jak krize ovlivnila životy konkrétních lidí, dostat mnohem blíže než celostátní statistiky. Ani ona se však nemůže vyhnout určitým zobecněním. Bude se v ní pracovat s průměrnou nominální mzdou, přestože se hodinové mzdy dělníků ASAPu v závislosti na vykonávaném druhu zaměstnání pohybovaly v rozmezí 4–7Kč.³⁹ Vedle toho budu muset vycházet z průměrného počtu odpracovaných směn, přestože je velmi pravděpodobné, že někteří dělníci byli vysazováni z práce častěji než jiní. Rovněž budu při výpočtu reálné mzdy předpokládat, že všichni dělníci měli stejné životní náklady, což jistě nebyla pravda. Na druhou stranu bude v mé práci mnohem nižší míra generalizace, než je obvyklé v pracích zabývajících se celostátní, regionální či odvětvovou situací. Nevýhodou práce zaměřené na situaci v jednom konkrétním podniku ovšem je, že je její výpovědní hodnota omezená a data a závěry z ní vzešlé nelze převádět na jiné prostředí.

2. Problémy s primárními prameny – mezery v archivu společnosti Škoda Auto a.s.

K dosažení cílů, které si tato práce vytýčila, se v archivu společnosti Škody Auto a.s. nachází mnoho cenných pramenů. Některé podstatné prameny jsou však zachovány neúplně nebo docela chybí. Údaje o počtu zaměstnanců jsou za celé sledované období zachovány úplně. V poměrně krátkých intervalech je

³⁹ Podrobný přehled nominálních hodinových mezd za vykonávání jednotlivých druhů zaměstnání v ASAPu viz v příloze č. 1.

možné sledovat nejen vývoj počtů všech dělníků, ale dokonce i počet dělníků zaměstnaných na jednotlivých pracovních pozicích. Směrnice určující výši odstupného propouštěných dělníků nacházející se v archivu byla platná od roku 1932 do roku 1934. Směrnice upravující výši odstupného před rokem 1932 a po roce 1934 se ovšem nezachovaly. Výdělková statistika poměrně uceleně mapuje vývoj hodinových nominálních mezd dělníků pracujících na jednotlivých pracovních pozicích. V archivu však zcela chybí záznamy o týdenních či měsíčních mzdách jednotlivých dělníků. Celkové mzdové výdaje podniku jsou pak zachovány pouze útržkovitě a navíc není z těchto záznamů zcela jasné k jakým kategoriím zaměstnanců se tyto mzdové náklady vztahovaly, zda byly určeny pouze pro dělníky, nebo i zřízence, úředníky a vedení společnosti. Z dochovaných kolektivních smluv sice vyplývá, že týdně měli dělníci odpracovat 48 hodin, a tudíž bychom se prostým vynásobením hodinové mzdy číslicí 48 měli dostat k týdenní výplatě. Ve skutečnosti se však v době krize omezovala výroba a dělníci byli vysazováni z práce, takže 48 hodin týdně pravděpodobně odpracovali pouze málokdy. Ohledně vysazování dělníků z práce však naneštěstí rovněž chybějí ucelenější údaje. Z několika záznamů neúčetního charakteru je ovšem zřejmé, že k vysazování dělníků docházelo. O jeho rozsahu však archiv nepodává podrobnější informace.

Neúplné jsou rovněž záznamy o různých mimořádných příspěvcích, které společnost vyplácela svým zaměstnancům. V případě drahotních výpomocí nelze odhadnout, zda se vyplácely pravidelně, případně v jakých intervalech, či zda byly uskutečněny pouze ty, drahotní výpomoci, o kterých jsou v archivu záznamy. Vánoční i drahotní příspěvky, stejně jako příspěvky v nouzi, mezi dělníky ASAPu, a to i ty propuštěné, rozděloval po celé období krize i Šimonkův dělnický fond. Záznamy o těchto platbách jsou také velmi kusé, přesto však

podávají poměrně přesvědčivý doklad o tom, jak důležitou podporu Šimonkův dělnický fond mladoboleslavským dělníkům v době krize poskytoval.

Kapitola III.

Vývoj stavu dělnictva ve společnosti ASAP

1. Propouštění a nabírání dělníků v ASAPu – situace nezaměstnaných

V předkrizových letech mladoboleslavská automobilka zažívala velký rozmach. Výroba se prudce zvyšovala a odpovídajícím způsobem rostl i počet zaměstnanců. Zatímco v roce 1926 v závodě pracovalo 1640 dělníků⁴⁰, v březnu roku 1929 jich bylo už dvakrát tolik.⁴¹ Od jara do podzimu roku 1929 se počet dělníků v mladoboleslavském závodě zvyšoval vůbec největším tempem v jeho dosavadní historii. Nepochybně to souviselo s otevřením moderní pásové montážní linky. Vůbec nejvíce dělníků v předkrizovém období v ASAPu pracovalo v listopadu 1929, kdy jich bylo 4175. O měsíc později se ovšem počet dělníků snížil na 3801. Jednorázově tedy bylo propuštěno minimálně 374 dělníků. Od té doby se počet dělníků stále snižoval až do dubna 1934, kdy se zastavil na pouhých 1287 dělnících. Od prosince 1929 do dubna 1934 se tedy snížil počet dělníků v ASAPu o 2888. Propuštěno jich bylo ve skutečnosti ještě více, neboť i v době krize byli dělníci v malé míře přijímáni, jak dokládá tabulka v příloze č. 3. K tak rozsáhlému jednorázovému propouštění jako v prosinci 1929 však již nedocházelo. Obvykle každý měsíc odešlo několik desítek dělníků, někdy jich bylo více jak sto. Velké propouštění proběhlo v červenci 1930, kdy v závodě ubylo 221 dělníků. Od května 1934 se počet dělníků začal zvyšovat. Každý měsíc přibývalo průměrně 46 dělníků až do stavu 2030 dělníků v srpnu 1935. Pak následovalo mírné snižování počtu dělníků až na

⁴⁰ Viz tabulku v kapitole I.5.

⁴¹ Podrobné záznamy o stavu dělníků v ASAPu jsou k dispozici v příloze č.2.

úroveň 1868 dělníků v květnu 1936. Od té doby se počet dělníků v ASAPu už pouze zvyšoval. V prosinci 1936 pracovalo v mladoboleslavské automobilce 3410 dělníků.

První konkrétní údaj o odstupném vyplaceném propuštěným dělníkům pochází až z roku 1932.⁴² Z tabulky vztahující se k tomuto roku vyplývá, že na odstupné měli nárok pouze dělníci propuštění z nedostatku práce, tedy nikoli dělníci propuštění z jiných důvodů, ani dělníci kteří odešli sami. Zarážející je, že dělníci propuštění z nedostatku práce na počátku roku (konkrétně v období od 3.1. do 26.3.1932) žádné odstupné nedostali. Takto postiženo bylo 58 propuštěných dělníků. Skutečnost, že dělníci propuštění pro nedostatek práce v prvních třech měsících roku žádné odstupné nedostali, zatímco všem ostatním dělníkům propuštěným v následujících měsících ze stejných důvodů odstupné vyplaceno bylo, může znamenat, že odstupné bylo v ASAPu pro propouštěné dělníky zavedeno až od 27.3.1932. V archivním fondu ASAP není skutečně žádná zmínka o odstupném pro propouštěné dělníky, která by se vztahovala k období před rokem 1932. Zato k dubnu 1932 se vedle této tabulky vztahují další dvě poznámky o odstupném. Noticka pro pana Ryčla ze 4. ledna 1934⁴³ praví:

„Pro rok 1934 platí nadále směrnice, určující výši odbytného propouštěným zaměstnancům stavu dělnického, stanovené rozhodnutím gen. řed. v dubnu 1932. Odbytné jest stanoveno podle nepřetržité doby zaměstnání v závodě takto:

Do 1. roku.....0
Od 1. roku do 5. roků.....32. hodinový výdělek
Od 6. let do 10. let.....48. hodinový výdělek

⁴² Viz přílohu č. 3.

⁴³ Archiv společnosti Škoda Auto, fond ASAP, karton 42, 118 – příplatky, mimořádné požitky.

Od 11. let do 15. let.....64. hodinový výdělek
Od 16. let do 20. let.....80. hodinový výdělek
Přes 20 roků.....96. hodinový výdělek“

Odbytné v této výši bylo tedy určitě zavedeno od dubna 1932. Vedle toho ve Večerníku České slovo z 13. dubna 1932 vyšel článek nazvaný „ASAP propouští 350 dělníků“⁴⁴, ve kterém se píše:

„Asi 350 dělníků má být propuštěno a závodnímu výboru se podařilo vymoci propuštěným malé odbytné, které bude odstupňováno podle pracovní doby. Dělníci, zaměstnaní v závodě do 5. let, obdrží za 4 pracovní dny, od 6. do 10. let za 10 dní, přes 20 let za 12 dní. Je to více než žebrácká almužna, neboť dělníci, kteří dnes ocitají se za vraty továrny, pomáhali získávat závodu těžké miliony a dobré jméno. Nejhorší je, že ani zbylým zaměstnancům nemůže firma zaručit, že nebudou následovati svých 350 kamarádů.“

Informace o tom, že se závodnímu výboru „podařilo vymoci“ odbytné pro propouštěné, implikuje, že se mohlo skutečně jednat o novinku. Článek z tisku však nemusí být příliš důvěryhodný. Vždyť je v něm zjednodušena i kategorizace, podle které mají dělníci dostávat odlišné odstupné. Problémem nejen novinového článku, ale i noticky pro pana Ryčla navíc je, že pokud se použijí údaje v nich uváděné a srovnají se s údaji z tabulky v příloze č.3, projeví se jistý nesoulad. Výše v tabulce uváděných vynaložených prostředků na odbytné pro propouštěné dělníky by zhruba odpovídaly pouze v případě, že by všichni propouštění s nárokem na odstupné (vycházím-li z toho, že průměrně pobírali 5 korun na hodinu a pracovali 8

⁴⁴ Večerník České slovo, 13. dubna 1932.

hodin denně) spadali do kategorie dělníků pracujících v ASAPu maximálně 5 let a měli tak nárok pouze na odstupné ve výši 4 pracovních dnů. To ovšem není příliš pravděpodobné. Prameny zachované v archivním fondu ASAP tedy jednoznačnou odpověď na otázku, zda dělníci propuštění před 27. březnem 1932 pobírali nějaké odstupné, nenabízejí.

Státní péče o nezaměstnané se již od roku 1921 opírala o tzv. gentský systém. Gentský systém spočíval v tom, že podpory v nezaměstnanosti svým členům vyplácely odborové organizace, které k tomu měly od státu pověření. Pověřené odborové organizace měly zvláštní fondy, na které dohlíželi státní úředníci. Do fondu finančně přispíval z části stát a z části odborová organizace. Na podporu v nezaměstnanosti měli tedy nárok pouze členové odborových organizací pověřených státem k jejich udílení.⁴⁵ Tabulka v příloze č. 4 mapující výsledky voleb do závodního výboru dělníků v ASAPu v období krize ukazuje, že v odborech byla naprostá většina dělníků. Předpokládám, že k volbě oprávnění voliči byli odborově organizovaní voliči. Rozdíl mezi celkovým počtem dělnictva a počtem k volbě oprávněných voličů by pak mohl představovat dělníky, kteří nebyli členy žádné odborové organizace. Tento rozdíl se v jednotlivých letech pohybuje v rozmezí 139 – 334. Zda všichni dělníci, kteří neměli právo volit, nebyli skutečně odborově organizováni a neměli tudíž právo na podporu v nezaměstnanosti, není ovšem jisté.

Gentský systém ve dvacátých letech doznal několika dílčích změn. Pro účely této práce je podstatná především jeho novelizace z 5. června roku 1930. Novelizací bylo v zásadě vyhověno většině požadavků odborových svazů. Zásadní bylo, že vedle odborových podpor se státním příspěvkem byly nově uzákoněny také státní stravovací akce a produktivní péče. Státní

⁴⁵ J. RÁKOSNÍK, Gentský systém v období 1. Československé republiky, *ČNM-A 170*, 2001, č. 3-4, str. 84.

stravovací akce a produktivní péče, tj. různé formy nouzových prací pro nezaměstnané, stát pořádal i v předešlém období, ale až teď získaly závazný právní rámec. Velkou pomocí nezaměstnaným také bylo, že novela prodlužovala dobu vyplácení podpory ze 3 (respektive 4) měsíců na 26 týdnů. Zvýšil se také státní příspěvek na trojnásobek podpory, kterou podporovanému vyplácela odborová organizace ze svých prostředků. Nezaměstnaní živitelé dětí, kteří byli členy odborové organizace více než rok, a všichni nezaměstnaní, kteří byli členy odborové organizace více než 5 let, měli nárok dokonce na příspěvek státu ve výši čtyřnásobku podpory odborové organizace. Zákonem bylo stanoveno, že podpora odborové organizace nesmí být nižší než 0,75 Kč na den. V případě, že tedy nezaměstnaný pobíral od odborové organizace nejnižší příspěvek 0,75 Kč a měl nárok pouze na trojnásobek státního příspěvku, pobíral podporu ve výši 2,25 Kč na den. Nejvyšší podpora, tedy součet podpory odborové organizace a státního příspěvku, mohla být 18 Kč denně, zároveň však nesměla být vyšší než dvě třetiny poslední mzdy nezaměstnaného. Nezaměstnaní, kteří pobírali podporu 26 týdnů, mohli pobírat ještě dalších 13 týdnů podporu, jejíž výše musela činit minimálně 2 Kč denně, z čehož příspěvek odborové organizace musel činit minimálně 0,40 Kč.⁴⁶

Odborové organizace měly v době krize velké problémy příspěvky všem svým nezaměstnaným členům vyplácet. Z organizací působících v ASAPu na tom byly nejhůře Rudé odbory. Jejich ochota poskytovat svým členům větší podporu než musely byla malá. Existují různé doklady o tom, že dokonce část z podpory, kterou svým členům zajišťovaly, jim zpětně zase strhávaly, což bylo prezentováno jako dary, jimiž členové dobrovolně podporovali svou organizaci. Zbývající dvě

⁴⁶ J. RÁKOSNÍK, 2008, str. 219–220.

odborové organizace působící v ASAPu, jmenovitě Československá obec dělnická a Odborové sdružení československé, na tom byla finančně o něco lépe, ale výdaje na podpory nezaměstnaných členů musely také hodně omezovat. Výše příspěvků, které měla odborová organizace svým nezaměstnaným členům vyplácet, a od které se odvíjela i výše státního příspěvku, obvykle závisela na výši členských příspěvků, kterými do organizace dělníci přispívali v předešlém období, kdy měli práci. Obecně přitom dělníci odváděli do svých odborových organizací většinou nejnížší členské příspěvky, a měli proto nárok pouze na nejnížší podpory. Druhým faktorem, který ovlivňoval výši podpory, byla délka členství nezaměstnaného v odborové organizaci.⁴⁷ Jak vysoké členské příspěvky dělníci z ASAPu platili a jak dlouho byli členy svých odborových organizací se mi ovšem nepodařilo zjistit.

Rovněž stát měl problémy s financováním státních příspěvků pro nezaměstnané. Zatímco v roce 1929 na ně vynaložil 18,5 milionů Kč, v roce 1933 to bylo 584,1 milionů Kč.⁴⁸ To neúnosně zatěžovalo státní rozpočet, takže v červenci 1933 vláda vydala nařízení, která vyplácení státních podpor výrazně redukovala. předně ministerstvo financí získalo větší pravomoci kontrolovat, jak odborové organizace státní příspěvky nezaměstnaným členům distribuují. Dále byla prodloužena minimální doba členství v odborové organizaci, která opravňovala nezaměstnaného pobírat podporu, ze tří na dvanáct měsíců. Nejvíce se však nezaměstnaných dotklo snížení výše státního příspěvku z trojnásobku (respektive čtyřnásobku v případě živitelů dětí) podpory odborové organizace na dvojnásobek (respektive dvaapůlnásobek). Maximální státní

⁴⁷ Tamtéž, str. 222–231.

⁴⁸ Tamtéž, str. 225.

příspěvek byl také snížen z 18 Kč na 12 Kč. Tato úprava pobírání podpor v nezaměstnanosti platila v téměř nezměněné podobě až do roku 1938.⁴⁹

Nezaměstnaní dělníci se mohli ještě účastnit státní stravovací akce a programu tzv. produktivní péče o nezaměstnané. Státní stravovací akce začala probíhat od konce července 1930 a spočívala v tom, že nezaměstnaným byly rozdávány poukázky, za které bylo možné získat základní potraviny v obchodech, které na akci participovaly. S distribucí poukázek však byly neustále problémy, bylo jich málo, takže je nikdy nezískali všichni zájemci, kteří na ně měli nárok.⁵⁰ Produktivní péče o nezaměstnané spočívala v zapojování nezaměstnaných do veřejně prospěšných prací, které organizovali kraje, okresy, města či obce. Mzdy měly odpovídat mzdovým tarifům či mzdám v místě obvyklým, často byly ale podstatně nižší. Zatímco státní stravovací akce byla určena pro všechny nezaměstnané, programu produktivní péče se měli přednostně účastnit nezaměstnaní, kteří již pobírali podporu, tj. odborově organizovaní nezaměstnaní.⁵¹

2. Srovnání situace nezaměstnaných z ASAPu se situací nezaměstnaných v ČSR.

V roce 1930 bylo v ČSR odborově organizováno pouze 42,2% zaměstnanců. Během krize počet odborově organizovaných zaměstnanců sice stoupal, ale nijak závratně. V roce 1936 bylo v ČSR v odborech stále pouze 49,9% zaměstnanců. To znamená, že v případě ztráty zaměstnání neměla víc jak polovina zaměstnanců nárok na podporu v nezaměstnanosti. Do tohoto součtu jsou zařazeni nejen dělníci, ale i zřízenci a úředníci. Ti

⁴⁹ J. RÁKOSNÍK, 2001, č. 3-4, str. 95–96.

⁵⁰ J. RÁKOSNÍK, 2008, str. 233–235.

⁵¹ J. RÁKOSNÍK, č. 3-4, str. 91.

však byli obecně odborově organizovanější než dělníci. U dělníků je tedy třeba počítat ještě s nižším číslem.⁵² Je-li má úvaha, že právo volit do závodního výboru měli pouze odborově organizovaní dělníci, správná, byla v ASAPu v tomto ohledu situace výrazně lepší. Z tabulky v příloze č. 4 by potom vyplývalo, že v roce 1931 bylo v ASAPu odborově organizováno 86,3% dělníků a v roce 1935 dokonce 87,9% dělníků.

Pro posouzení situace mladoboleslavských dělníků je rovněž užitečné porovnat vývojové změny stavu dělníků v ASAPu s vývojem zaměstnanosti v ČSR.

Rok	1930	1931	1932	1933	1934
Zaměstnanost v ČSR (1929 = 100%) ⁵³	97,6	92,4	82,6	75,4	75
Vývoj stavu dělníků v ASAPu (1929 = 100%) ⁵⁴	95,2	72,6	53,3	41,8	38,2

Ze srovnání vyplývá, že v ASAPu bylo propouštění mnohem dramatičtější, než celkově v ČSR. Zatímco v celé ČSR pracovalo v roce 1934 o čtvrtinu méně lidí než v roce 1929, v ASAPu toho roku pracovalo o více jak 60% méně dělníků než v roce 1929. To je vskutku výrazný rozdíl. Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že do celostátní zaměstnanosti se promítá situace nejen všech hospodářských odvětví, ale i situace v oblasti státní správy, zdravotnictví, školství, kultury apod. Ze srovnání se situací v jiných automobilkách či strojírenských závodech by mladoboleslavský závod zřejmě nevyšel tak špatně. K takovému srovnání však nemám potřebné údaje.

⁵² J. RÁKOSNÍK, 2008, str. 233.

⁵³ R. OLŠANSKÝ a kol., 1963, str. 438.

⁵⁴ Vycházím z průměrných ročních stavů dělnictva, viz příloha č. 2.

Kapitola IV.

Vývoj reálné mzdy mladoboleslavských dělníků

1. Vývoj nominálních mezd mladoboleslavských dělníků

Bezpečným základem pro zjišťování reálné mzdy mladoboleslavských dělníků je výdělková statistika, která se nachází v archivním fondu ASAP. Tabulky, stejné jako je ta z ledna 1930, uvedená v příloze č. 1, jsou v něm, s výjimkou vždy několika měsíců v roce, zachovány. Tabulky zcela chybí pouze pro rok 1933. Z tabulek je nejen zřejmé kolik dělníků pracovalo na jaké pozici, ale především jak byli tito dělníci placeni. Velice nízký plat měli učni, o něco vyšší plat měly ženy uváděné ve statistice odděleně. Z mužů měli nejnížší plat vrátní, hlídači, hasiči a sluhové počítaní také mezi dělníky, nejvyšší plat pak měli sedláři, svářeči a koláři. Rozdíl mezi nejnížšími a nejvyššími platy dělníků činí přes 4 Kč na hodinu. Většina dělníků však pobírala mzdu 4,5 až 6,5 Kč na hodinu. V první tabulce v příloze č. 5 jsou uvedeny průměrné hodinové výdělky dělníků vždy v 1. a 7. měsíci roku od roku 1929 do roku 1937. Z tabulky je patrné, že až do ledna 1931 mzdy dělníků stoupaly a dosáhly průměrné úrovně 5,23 Kč na hodinu. V červenci toho roku byly však již průměrně o 16 halířů nižší a o půl roku později průměrný dělník včetně žen a učňů pobíral méně než 5 Kč na hodinu. Průměrný plat kolem 5 Kč se udržel až do roku 1937. Celkové průměrné mzdy však snižovali velice nízké platy učňů a žen. Muži v průměru si nejvíce vydělávali na počátku roku 1931, kdy se jim hodinová mzda vyšplhala na 5,89 Kč. Pak jim mzda klesala až na úroveň 5,15 Kč na počátku roku 1934. Od té doby jim mzda zase stoupala a v červenci 1937 dosáhla úrovně 5,66 Kč. Ani v roce 1937 tedy mzda nedosáhla tak

vysoké úrovni, jako v roce 1931. Krize se tedy jednoznačně ve vývoji výše hodinových mezd mladoboleslavských dělníků projevila poměrně prudkým propadem a poté dlouhou stagnací. Nevýrazné zvyšování mezd v době, kdy se podnik, alespoň podle počtu prodaných aut (viz přílohu č. 6), s krizí již jednoznačně vypořádal, vyvolávalo nespokojenost dělníků. Nespokojenost se špatnými platovými podmínkami vyvolala v ASAPu dokonce tříhodinovou dělnickou stávkou, která se odehrála 9. února 1937.⁵⁵ V příloze č. 5 je rovněž tabulka s průměrnými denními výdělky mladoboleslavských dělníků. Tu lze srovnat s tabulkou ze strany 10 ukazující vývoj průměrné denní nominální mzdy dělníků a dělnic v ČSR. Z tabulky je patrné, že v ASAPu pobírali dělníci výrazně vyšší mzdy, muži dokonce dvojnásobně vyšší mzdy než průměrní dělníci v ČSR. Hlavním důvodem je jistě to, že v ASAPu byli z velké části zaměstnáváni vysoce kvalifikovaní dělníci (viz přílohu č. 1). Vývoj výše nominálních mezd se však v ASAPu s vývojem v ČSR zhruba shoduje. Až do konce roku 1930 mzdy rostly, poté klesaly až do počátku roku 1934, načež začaly opět mírně růst.

Za normálních okolností by bylo možné z hodinových mezd jednoduše spočítat týdenní mzdy. Podle kolektivních smluv měla normální pracovní doba činit 8 hodin denně, 48 hodin týdně, v odděleních pracujících nepřetržitě 192 hodin za 4 týdny.⁵⁶ V letech, kdy krize postihovala závod nejhůře byly sice činěny pokusy o zkrácení pracovní doby. Na jaře roku 1935 se Sdružení kovodělného průmyslu československého pokoušelo dojednat se závodními výbory dělníků přechodné zkrácení pracovní doby v kovoprůmyslu na 40 hodin týdně.⁵⁷ Nakonec

⁵⁵ Archiv společnosti Škoda Auto, fond ASAP, karton 24, 59b 1937.

⁵⁶ Tamtéž, karton 24, 59d – pracovní a kolektivní smlouvy 1925 – 1945.

⁵⁷ Tamtéž, karton 40, 112a – pracovní doba.

však zkrácení pracovní doby zřejmě v platnost nevstoupilo. Hlavním důvodem, proč není možné jednoduše hodinovou mzdu převést na mzdu týdenní, je nicméně skutečnost, že po celé období krize byli dělníci vysazováni z práce, takže počet hodin, které ve skutečnosti týdně odpracovali, mohl být o dost nižší než oněch 48. Žádná evidence odvolaných směn se však ve fondu ASAP nevyskytuje. O vysazování dělníků z práce zde ovšem je několik zmínek. Nachází se zde výstřižek z novinového článku datovaný ke dni 13.1.1931, ve kterém se píše:

„Poměry v mladoboleslavské automobilce se stále zhoršují. Pracuje se již téměř celý rok obmezeně, 4 dny v týdnu a propouštěno bylo již okolo 1200 dělníků.“⁵⁸

V hlášení sekretariátu ASAPu řediteli z 18. listopadu 1932 se zase praví:

„Dnes od 9. hod. dělnictvo zastavilo práci postupně ve všech dílnách a odebralo se do staré továrny (do chodby opravy). Vyslalo k závodnímu řediteli závodní výbor, který žádal, aby rozhodnutí o propuštění dělnictva bylo zrušeno a prohlásil, že dělnictvo je ochotno přistoupiti ještě na větší restrikcí pracovní doby, jen aby v této těžké době nebyl nikdo z řad dělnictva propuštěn.

Podepsaný závodní ředitel prohlásil, že zaměstnanost pro rok 1933 jest ještě menší než byla dosud a v důsledku toho, že i po provedení zamýšlené restrikcce bude pravděpodobně nutno dále značnou část dělníků vysazovati a poukázal na nutnost, tuto záležitost řešiti jinak než dosud, jelikož za dnešního stavu jest

⁵⁸ Tamtéž, karton 24, 59b 1931.

výdělek všech dělníků stlačen na nepřijatelnou míru. Proto v zásadě na propouštění dělnictva trvati musíme.⁵⁹

Požadavek dělníků se řešil ještě na schůzi závodního výboru s generálním ředitelem konané 24. listopadu toho roku.

„Hampl přednáší požadavek, aby nebylo přistupováno k zamýšlenému hromadnému propouštění dělníků v Ml. Boleslavi a žádá, aby s ohledem na sociální a politické poměry bylo setrváno při střídání, třeba i sesíleném.

Pan generální ředitel vysvětluje, že vysazujeme lidi do té doby, pokud se můžeme domnívati, že opět pro ně práci obstaráme. Jakmile však jest jisto, že v dohledné době je nezaměstnáme, přistupujeme k odbourání těchto lidí. (...) Pan generální ředitel poukazuje také na to, že při ještě sesíleném střídání sníží se výdělek pracujících tak, že i ti budou existenčně ohroženi.⁶⁰

Z těchto náhodných zmínek ovšem není možné odhadnout skutečný rozsah vysazování dělníků z práce, což je zásadní překážka ve snaze dobrat se jejich skutečných příjmů.

K vytvoření určité hrubé představy o rozsahu vysazování dělníků z práce využiji dobře zachovaných záznamů o počtu vyrobených vozů (viz tabulka v příloze č. 7). Předpokládám, že v roce 1930, kdy se v mladoboleslavském závodě vyrobilo nejvíce aut v celém sledovaném období, byli všichni dělníci plně zaměstnáni. V tom případě vydělím-li počet dělníků zaměstnaných v závodě v roce 1930 (viz tabulka průměrných ročních stavů dělníků v příloze č. 2) počtem vozů vyrobených toho roku, získám počet plně zaměstnaných dělníků nutných k vyrobení jednoho vozu. Takto mi vychází, že jeden vůz v roce

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Tamtéž.

1930 vyrobilo průměrně 1,35 dělníků. V roce 1931 však na jeden vůz vychází už 1,50 dělníků, v roce 1932 dokonce 1,84 dělníků. S rokem 1933 je jistý problém, neboť toho roku bylo vyrobeno pouze 414 aut, ale k tomu bylo rozmontováno 433 aut staršího typu, které se zřejmě již dlouho nedařilo prodat. Nejsem schopen odhadnout kolik dělníků rozmontování aut zaměstnalo, počet dělníků zaměstnaných toho roku v ASAPu tedy dělím pouze vyrobenými auty s tím, že výsledné číslo 3,69 snižuji o polovinu. I tak vychází v roce 1933 na jedno auto 1,84 dělníků. V roce 1934 na jedno auto vychází 1,52 dělníků. V roce 1935 již jeden vůz vyrábělo 1,02 dělníků, tedy ještě méně, než před poklesem výroby v roce 1930. Předpokládám, že za zvyšujícím se počtem dělníků podílejících se na výrobě jednoho vozu, se skrývá právě vysazování dělníků z práce. Pokud je tento předpoklad správný, je možné zhruba odhadnout množství směn, o které byli v jednotlivých letech v průměru mladoboleslavští dělníci připraveni. V roce 1930 byla výroba na nejvyšší úrovni, a proto předpokládám, že se toho roku žádní dělníci z práce nevysazovali. Poměr 1,35 dělníků na 1 vůz tedy považuji za 100%, tj. 2496 odpracovaných hodin za rok (48 hodin x 52 týdnů). Poměr roku 1931, tedy 1,50 dělníků na jeden vůz, představuje navýšení o 11%. Podle mé úvahy se o těchto 11% snížil počet za rok odpracovaných hodin. V roce 1931 tedy průměrný dělník v ASAPu neodpracoval 2496 pracovních hodin, nýbrž o 274,5 hodin méně, tj. pouze 2221,5 hodin. Tímto postupem jsem dospěl k následujícímu vývoji počtu ročně odpracovaných hodin a směn průměrného mladoboleslavského dělníka.

Rok	1930	1931	1932	1933	1934
Průměrný počet odpracovaných hodin	2496	2221,5 (89% roku 1930)	1597,5 (64% roku 1930)	1597,5 (64% roku 1930)	2146,5 (86% roku 1930)
Průměrný počet odpracovaných směn	312	278	199	199	268

Je to velmi hrubý odhad, který nezohledňuje možnost, že se například vlivem zvyšující se racionalizace mohla zvyšovat produktivita dělníků, lepší způsob jak překonat mezeru v pramenech, se však nenabízí. Ze srovnání s počtem odpracovaných směn průměrného československého dělníka (str. 9) vyplývá, že v letech 1930 a 1931 byli mladoboleslavští dělníci vysazováni z práce méně než průměrný čs. dělník, zato v následujících dvou letech výrazně častěji. V roce 1934 na tom byl průměrný dělník z ASAPu opět o něco lépe.

2. Spotřební koš a vývoj reálné mzdy

Ke skutečnému zmapování vývoje ekonomického postavení dělníků však není možné spokojit se pouze s výší nominálních mezd. Pro pochopení ekonomické situace, ve které se dělníci za krize nacházeli, je třeba zjistit vývoj jejich reálné mzdy. Jejich nominální mzdu je tedy třeba dát do souvislosti s vývojem cen potravin, spotřebního zboží, nákladů na bydlení, ale i cen kulturních statků apod. Souhrn zboží a služeb, které lidé nakupují, se v odborné literatuře nazývá spotřební koš. Obsah spotřebního koše průměrného průmyslového dělníka z konce 20. let 20. století se pokusil ve své knize sestavit Z. Kárník. Uvádí zde i ceny jednotlivých výrobků a služeb.⁶¹ Z rozboru vývoje cen zboží a služeb se sestavuje index životních nákladů, který je nutný k převodu nominálních mezd na mzdy reálné. K reálné

⁶¹ ZDENĚK KÁRNÍK, 2003, str. 511 – 518.

mzdě mladoboleslavských dělníků jsem se konkrétně dobral tak, že jsem nominální mzdy průměrného mladoboleslavského dělníka dělil ročními indexy životních nákladů vycházejících z průměrných cen v ČSR (index musí být vždy nejprve dělen 100), přičemž index roku 1929 má hodnotu 100. Tak jsem získal reálné mzdy mladoboleslavských dělníků v krizovém období vztahené k cenám roku 1929 (viz třetí tabulku v příloze č. 5). Index životních nákladů, který užívám, zpracoval V. Průcha.⁶² Je k nahlédnutí ve čtvrté tabulce v příloze č. 5. Reálná denní mzda se dělníkům zdaleka nesnižovala v době krize tak výrazně jako denní mzda nominální zachycená v druhé tabulce v příloze č. 5, neboť životní náklady se v době krize vlivem zlevňování zboží a služeb snižovaly. Vývoj průměrné reálné mzdy mladoboleslavského dělníka jsem rovněž převedl do indexu, aby jej bylo možné porovnat s indexem vývoje průměrné reálné mzdy dělníka v ČSR, jenž sestavil V. Průcha (viz str. 22).

Rok	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Vývoj indexu denní reálné mzdy průměrného dělníka z ASAPu (1929=100) ⁶³	104,35	108,52	107,54	/	106,66	103,84	105,57	106,06

Ze srovnání vyplývá, že vývoj reálných mezd za odpracovanou směnu v ASAPu se příliš od vývoje reálných mezd za odpracovanou směnu průměrného dělníka v ČSR nelišil. V obou případech se mzdy dostaly na nejvyšší úroveň v roce 1931 a pak pozvolna klesaly. V ASAPu dosáhly nejnižší úrovně v roce

⁶² VÁCLAV PRŮCHA, 1969, č. 4, str. 536.

⁶³ Pro výpočet vývoje indexu používám průměrné reálné mzdy mužů z července každého roku. Průměrná reálná mzda mužů z července 1929 se tedy rovná indexu 100.

1935, v ČSR to bylo o rok později. Největší rozdíl ovšem spočívá v tom, že v ASAPu se po celé období krize reálné mzdy za odpracovanou směnu držely nad úrovní roku 1929. Průměrná denní reálná mzda československého dělníka slabě překročila hodnotu roku 1929 pouze v roce 1931 a v nejhroším roce klesla oproti roku 1929 o celých 10%. Vývoj výše reálné mzdy za odpracovanou směnu ovšem skutečnou situaci dělníků v ASAPu příliš dobře neodráží, protože se v něm neprojevuje vysazování dělníků z práce, které bylo za krize, jak jsem již výše naznačil, pravděpodobně velmi časté.

K průměrným ročním reálným příjmům mladoboleslavských dělníků jsem dospěl tak, že jsem vynásobil průměrnou denní reálnou mzdu počtem za rok odpracovaných směn. (Znovu upozorňuji, že průměrné počty za rok odpracovaných směn jsem pouze odvodil z poměru počtu dělníků a vyrobených aut, je tedy třeba považovat je za velmi hrubé odhady.) Průměrné roční reálné příjmy za průměrný počet odpracovaných směn (viz pátou tabulku v příloze č. 5) jsem opět převedl do indexu, aby bylo možné porovnat vývoj reálných mezd při průměrném počtu odpracovaných směn za rok mezi průměrným dělníkem v ASAPu a průměrným československým průmyslovým dělníkem (viz str. 22).

Rok	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Vývoj indexu reálné mzdy dělníka ASAPu při průměrném počtu odpracovaných směn za rok (1929=100) ⁶⁴	104,35	96,69	68,60	/	91,61	103,84

Při zohlednění snižujícího se počtu odpracovaných směn v době nejhlubší krize se situace v ASAPu tedy nejeví tak dobře. Propad v roce 1932 je skutečně hluboký, mnohem hlubší než

⁶⁴ Pro výpočet vývoje indexu používám průměrné reálné mzdy mužů.

v případě reálného příjmu průměrného dělníka v ČSR. Rok 1933 byl podle všeho v ASAPu nejhorší. Údaje o výši mezd mužů naneštěstí pro tento rok chybí, ale průměrná mzda všech dělníků včetně žen a učňů je pro rok 1933 nejnižší a podle mého odhadu bylo toho roku rovněž odvoláno nejvíce směn. Nicméně v roce 1934, a především v roce následujícím, se situace dělníků v ASAPu pravděpodobně výrazně zlepšila. To hypotetický průměrný československý dělník zažíval podle výpočtu V. Průchy nejhorší období až v roce 1935 a jeho situace se v následujících letech zlepšila pouze pozvolna.

Kapitola V.

Opory v krizi

1. Dělnický závodní výbor

V ASAPu působil po celé sledované období Závodní výbor dělnický (ZVD). Jak do něj byli zástupci dělníků voleni ukazuje tabulka v příloze č. 4. Pro dělníky byl závodní výbor zřejmě velmi důležitý, vždyť ve volbách do něj pravidelně odevzdávalo svůj hlas kolem 90% oprávněných voličů. Závodní výbor aktivně hájil zájmy dělníků a bránil se proti některým záměrům vedení. Již jsem se zmiňoval, že 18. listopadu 1932 zorganizoval stávkou, jejímž motivem bylo zabránění dalšímu propouštění. Odstupné pro propouštěné dělníky s vedením společnosti pravděpodobně také domlouval závodní výbor, alespoň to tvrdí novinový článek, který cituji na straně 15. Pod tlakem dělnického závodního výboru vedení ASAPu poskytovalo občas zaměstnancům mimořádné drahotní výpomoci. V archivním fondu ASAP se o tom dochovalo několik záznamů. K nejstaršímu datu se váže drahotní výpomoc z roku 1929 vyplácená ve dvou splátkách. V první splátce dostal každý dělník drahotní výpomoc ve výši jeho běžného výdělku za 48 hodin, v druhé splátce pak za 24 hodin.⁶⁵ V roce 1930 byla rovněž všem dělníkům a učňům v závodě ASAP poskytnuta mimořádná jednorázová výpomoc, přičemž první splátka byla tentokrát ve výši průměrného výdělku za 28 normálních pracovních hodin, zatímco druhá splátka byla ve výši průměrného výdělku za 24 normálních pracovních hodin.⁶⁶ Na vyšší úrovni, konkrétně mezi Svazem československého kovoprůmyslu v Praze a Odborovým sdružením

⁶⁵ Archiv společnosti Škoda Auto, fond ASAP, karton 24, 59b 1930. Drahotní výpomoc vyplácená v roce 1929.

⁶⁶ Tamtéž, karton 42, 118 – příplatky, mimořádné požitky.

československých kovopracovníků v Československu, se 23. září 1936 uzavřela dohoda⁶⁷, podle které společnost ASAP v Mladé Boleslavi vyplatí svým dělníkům mimořádnou výpomoc formou dvou splátek v těchto částkách:

ženatí a vdovci s vlastní domácností	svobodní muži	vdovy se dvěma nezaopatřenými dětmi	ženy	učňové
300,-	225,-	180,-	135,-	52,5

Částky vyplacené dělníkům formou mimořádných výpomocí nebyly nevýznamné. V archivním fondu ASAP však není žádná ucelená evidence mimořádných výpomocí, zmínky o nich se zde naopak vyskytují značně nahodile. Nejsm proto schopen odhadnout jak časté byly a nakolik mohly vylepšit roční příjmy dělníků.

Závodní výbor rovněž vznášel na vedení společnosti požadavky na zlepšení platových podmínek. V archivním fondu ASAP se dochovaly záznamy o těchto požadavcích pouze z roku 1937, tedy až z doby, kdy ASAP podle všech ukazatelů z krize již vystoupil. Je ovšem pravda, že výše reálné mzdy stále ještě nedosáhla úrovně, kterou měla v nejlepším předkrizovém období, tj. na konci roku 1930. První zmínka informuje o tom, že dne 9. února 1937 proběhla v závodě společnosti ASAP v Mladé Boleslavi tříhodinová stávka dělníků, požadujících zlepšení platových podmínek.⁶⁸ Druhá zmínka se nachází v zápisu o konferenci u generálního ředitele ze dne 10.5.1937.⁶⁹ Zástupci závodního výboru si zde stěžovali, že „dříve byli nově přijatí dělníci slušně oceněni, kdežto nyní se přijímají na mzdu neúměrně nízkou.“ Ze zápisu rovněž vyplývá, že se na konferenci také diskutoval problém započítávání doby

⁶⁷ Tamtéž, karton 24, 59d – pracovní a kolektivní smlouvy 1925 – 1945.

⁶⁸ Tamtéž, karton 24, 59b 1937.

⁶⁹ Tamtéž.

zaměstnání dělníkům předtím propuštěným a nyní znovu přijímaným. Závodní výbor žádal, aby se odpracovaná doba vícekrát zaměstnaným dělníkům sčítala, vedení závodu to ale odmítlo. Skutečnost, že se z předchozích let v archivním fondu ASAP nedochovaly žádné doklady o stížnostech závodního výboru na špatné platové podmínky, neznamená, že takové stížnosti neexistovaly. Je však pravděpodobné, že v době nejhlubší krize se závodní výbor soustřeďoval na zmírňování masového propouštění a vysazování dělníků z práce. Alespoň podle mých zjištění právě propouštění a vysazování z práce na dělníky dopadalo nejtěživěji. Výše hodinových mezd, především reálných hodinových mezd, se v porovnání s československým průměrem v ASAPu v době krize naproti tomu nijak dramaticky nesnižovala.

2. Šimonkův dělnický podpůrný fond

Šimonkův dělnický podpůrný fond (ŠDPF), pojmenovaný podle jeho zakladatele, bývalého ředitele společnosti Laurin & Klement, vlastnil balík akcií, z jejichž dividend po celé období krize vyplácel dělníkům ASAPu finanční výpomoci. ŠDPF působil kromě mladoboleslavského závodu také v plzeňských Škodových závodech a v závodech v Hradci králové, na Smíchově, v Hrádku a v Komárně. O jeho správě poměrně výmluvně informuje úřední dopis z 26.7.1938:

„Záležitosti Šimonkova dělnického fondu v Mladé Boleslavi vyřizují dva členové správního výboru, kteří fungují jako okrsková správní komise. Jednoho člena jmenuje firma (zaměstnavatelské oddělení), jednoho člena volí ze svého středu dělnický závodní výbor. Z prostředků přidělených správním výborem okrskové komisi (po několik již roků Kč 7000,- ročně) uděluje okrsková komise dobrovolné podpory jednorázové a

vánoční. Pravidelné podpory měsíční se neudělují. Při udělování podpor řídí se okrsková komise směrnicemi vydanými ústředím Šdpf v Plzni a eventuálně pokyny správního výboru. Okrsková komise uděluje podpory samostatně a není nucena návrhy na podpory předkládati ústředí.⁷⁰

Členy správního výboru v období krize byli firmou jmenovaný Bohumil Ryčl a závodním výborem zvolený Václav Bečvář. Objem finančních prostředků, které ŠDPF používal na podporu dělníků ocitnuvších se v materiální tísní, nebyl nikterak zanedbatelný. Ze zápisu ze schůze ŠDPF z 22. prosince 1930 vyplývá, že fond by měl v roce 1931 přerozdělit zhruba 300000 Kč, čímž by zachoval pravidelné rezervy ve výši 76000 Kč. Diskutující však na schůzi prosazovali snížení rezervy pouze na 20000, neboť naléhavých žádostí o podporu v nouzi podle nich přibývalo. Snížení rezervy však schváleno nebylo.⁷¹ Největší díl z těchto peněz ovšem plynul do Škodových závodů v Plzni. Dělníkům z ASAPu byly v roce 1931 z ŠDPF vyplaceny jednorázové podpory ve výši od 100 do 300 Kč. Pro závod v Mladé Boleslavi fond v letech 1930 – 1938 vždy vyčlenil na podpory dělníků částku 7000 Kč. Do této částky ovšem nebyly zahrnuty vánoční peněžité dary.⁷² O vánočních darech se zmiňuje zápis ze schůze ŠDPF z 19. prosince 1930. Podle tohoto zápisu byly rozděleny 39 ženám a sirotkům jež sami v závodě ASAP pracují, nebo v něm pracoval manžel, vánoční peněžité dary v rozmezí od 50 do 200 Kč. Z ŠDPF zřejmě nikdy nebyly podpory vypláceny plošně, nýbrž selektivně pouze dělníkům, kteří se ocitli v nejtíživější situaci, a na základě konkrétních žádostí, jak dosvědčuje zápis ze schůze konané 17. 12. 1931.

⁷⁰ Tamtéž, karton 43, 126b – Šimonkův dělnický podpůrný fond.

⁷¹ Tamtéž

⁷² Tamtéž.

Zde se píše, že bylo vyhověno 44 žádostem o vánoční peněžitou podporu, přičemž ŠDPF věnoval na tuto podporu 4650 Kč a firma ASAP 1000 Kč. Celkově bylo tedy vyplaceno 44. žadatelů 5650 Kč, tj. průměrně 128 Kč pro jednoho žadatele.⁷³ ŠDPF podporoval i propuštěné dělníky, dokonce zřejmě především je. Alespoň tak vyznívá zápis ze schůze z 19. prosince 1932. Na schůzi se projednával rozpočet na rok 1933 a pro závod v Mladé Boleslavi bylo opět počítáno s částkou 7000 Kč na jednorázové podpory dělníků v nouzi. Pan Bečvář však protestoval a upozorňoval na to, že v Ml. Boleslavi bylo propuštěno mnoho dělníků a tudíž nebude částka 7000 Kč stačit. Žádost p. Bečváře byla na této schůzi odmítnuta, ale jeho argumentace jasně svědčí o tom, že finanční podpory byly vypláceny především propuštěným dělníkům.⁷⁴

Šimonkův dělnický podpůrný fond se ovšem v době nejhlubší krize dostával rovněž, podobně jako odborové organizace, do problémů. Na schůzi z 24. dubna 1933 se řešil problém, že výnosy z cenných papírů, tj. hlavní příjem ŠDPF, nebyly tak vysoké, jak se předpokládalo, a proto se rozpočet na rok 1933 ocitl v mínusu 47905 Kč. Někteří diskutující proto navrhovali snížení jednorázových a vánočních podpor. Jiní diskutující však namítali, že v těchto zlých časech není možné více šetřit na dělnických podporách a žádali snížení rezervy. Reserva přesto snížena nebyla, neboť by to mohlo ohrozit celou finanční stabilitu fondu.⁷⁵ Ze zápisu schůze z 18. prosince 1933 vyplývá, že rovněž pro rok 1934 byl předpokládán za stávajících podmínek pro udílení podpor schodek fondu přes 40000 Kč. Zároveň bylo navrženo, aby směrnice pro udílení podpor byly změněny a více zpřísněny. Na této schůzi mimochodem opět pan

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž.

Bečvář neúspěšně žádal, aby byla navýšena částka pro Ml. Boleslav, neboť situace v závodě byla podle jeho slov „kritická a částka 7000 Kč již nemůže stačit.“⁷⁶ Na schůzi 22. prosince 1934 se schvaloval rozpočet na rok 1935, který při rezervách 10% vykazoval schodek 10438 Kč. Diskutující se dohodli, že fond požádá o úhradu této částky firmu Škodovy závody. Ze zápisu schůze z 23. dubna 1935 pak vyplývá, že vedení firmy Škodovy závody se zavázalo schodek 10438 Kč uhradit.⁷⁷ Na schůzi 22. prosince 1935 se projednával rozpočet na rok 1936. Byl zde vysloven předpoklad, že výnosy z cenných papírů budou velmi nízké, a proto při zachování rezervy 10% a stávajících směrnic pro udílení podpor bude schodek činit 70475 Kč. Na schůzi z 29. dubna 1936 byla přednesena zpráva, že se schodek na rok 1936 nakonec ustálil na 40000 Kč. Diskutující se shodli na tom, že je nutné omezit udělování podpor v nouzi a vánočních peněžních darů. Zároveň si však uvědomovali, že ani při nejpřísnějším posuzování žádostí o podpory nemohou touto cestou schodek odstranit a apelovali na zástupce Škodových závodů, aby promluvil s generálním ředitelem. Zástupce firmy to slíbil a vyjádřil domněnku, že firma by mohla přispět podobným obnosem jako minulý rok, tj. asi 10000 Kč.⁷⁸ Schodky fondu tedy někdy pomáhaly vyrovnat Škodovy závody. Ve fondu ASAP se rovněž zachoval dopis generálního rady Akciové společnosti dříve Škodovy závody – Mladá Boleslav Václava Klimenta adresovaný správnímu výboru ŠDPF ze dne 4. prosince 1936:

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Tamtéž.

„Zamýšlím dáti i letos pro přestárlé dělníky bývalé fy L a K k vánocům podporu Kč 1000,- (jeden tisíc) a Vás prosím, abyste laskavě podle svého uznání obnos rozdělili.“⁷⁹

Vedle výnosů z cenných papírů, které byly bezesporu hlavním příjmem, tedy ŠDPF získával prostředky i od soukromých dárců.

Finanční problémy, které ŠDPF měl, bránily poskytovat podporu všem dělníkům, kteří ji potřebovali. V nejtěžším období fond zápolil z velkými schodky a jedním ze způsobů, jak se s nimi vypořádat, bylo zpřísnování kritérií pro udílení podpor. Přesto byla existence Šimonkova dělnického podpůrného fondu pro krizi postižené dělníky jistě velkou podporou. Už jenom tím, že ŠDPF v mladoboleslavském závodě působil a bylo možné se v případě velké materiální nouze na něj obrátit s žádostí o pomoc, měli dělníci z ASAPu nespornou výhodu oproti dělníkům pracujícím v závodech, kde podobná instituce nefungovala.

⁷⁹ Tamtéž.

Závěr

Velká hospodářská krize zasáhla mocně do života celé společnosti. Nebyl snad nikdo, kdo by její negativní dopady nepocítil. Dokonce i lidé, kteří nepřišli o práci a nesnížil se jejich příjem dopláceli na všeobecný hospodářský útlum a sociální a politickou destabilizaci tím, že veřejné výdaje nemohly být používány na zkvalitňování státních služeb občanům, ale museli jimi být podporovány statisíce nezaměstnaných. S určitým zjednodušením lze dokonce říci, že ve svých důsledcích Velká hospodářská krize zničila První republiku, neboť především díky jejím sociálně destabilizačním účinkům byla v Německu nastolena diktatura NSDAP, jejímž cílem bylo zničení Československa. Ničivé sociální dopady krize v československém pohraničí také německým nacistům umožnily tohoto cíle dosáhnout. Vždyť čeští Němci se v době konjunktury již z valné většiny klonili k politice aktivní spolupráce s pražskou vládou a separatistické strany měly stále menší podporu. Až tíživé sociální dopady krize přitáhly většinu českých Němců k separatistické s německými nacisty spolupracující SDP.⁸⁰

Jednou z nejpostiženějších sociálních skupin, ne-li přímo nejpostiženější, bylo bezesporu průmyslové dělnictvo. Dělníci byli odkázáni na schopnosti svých zaměstnavatelů získat zakázky, což se řadě z nich v situaci rapidně se snižující kupní síly obyvatelstva, zhroucení mezinárodního obchodu a ustrnulé investiční činnosti často nedařilo. Dělníci s tím nemohli nic dělat, ale byli to právě oni, kteří trpěli propouštěním, vysazováním z práce a snižováním mezd. Systém státní sociální podpory propuštěných dělníků byl na svou dobu poměrně vyvinutý, ale nápor statisíců žadatelů o podpory nedokázal ustát,

⁸⁰ Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918 – 1938) – Díl druhý: Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930 – 1935)*, PRAHA 2002, str. 533.

takže v roce 1933, kdy krize dosahovala největších rozměrů, musel stát podpory v nezaměstnanosti výrazně redukovat. V kapitole o historickém kontextu jsem zhruba nastínil, jak krize doléhala na průměrného československého dělníka. Je ovšem třeba opět zdůraznit, že žádný průměrný československý dělník ve skutečnosti neexistoval. V každém odvětví, regionu, městě a továrně byla situace jiná. Dokonce i v rámci jedné továrny byly mezi situací jednotlivých dělníků značné rozdíly. Situace průměrného československého dělníka je však, přestože takový dělník fakticky neexistuje, důležitá. Lidé totiž odvozují svou spokojenost se sebou a svým životem podle toho, jak na tom jsou v porovnání s ostatními. Srovnávají svou situaci se situací lidí, s kterými se setkávají, ale také se situací hypotetických průměrných reprezentantů své sociální skupiny.⁸¹ Vedle toho je možné dělníky považovat za vzájemně si konkurující subjekty na trhu práce, kde nabízejí k prodeji svou pracovní sílu. Hodnotu jejich pracovní síly a tedy zprostředkovaně i jejich možnosti materiálního a sociálního vzestupu, pak do značné míry určuje poměr nabídky a poptávky po pracovní síle. I v tomto smyslu je situace průměrného československého dělníka důležitá, srovnání s tímto hypotetickým dělníkem ukazuje konkrétnímu dělníkovi jeho možnosti.

Hlavním cílem této práce bylo zmapování dopadů Velké hospodářské krize na sociální situaci dělníků ASAPu a srovnání jejich situace se situací hypotetického průměrného československého dělníka. Dopady krize konkrétně rozumím změnu materiální situace dělníků způsobenou skutečností, že ASAPu výrazně ubily zakázky, protože byl nucen velkou část svých dělníků propouštět nebo alespoň vysazovat z práce. K dopadům krize také patří skutečnost, že propouštěla naprostá většina průmyslových podniků, takže se dělníkům ASAPu

⁸¹ AMITAI ETZIONI, *Morální dimenze ekonomiky*, PRAHA 1995, str. 161.

snížila možnost najít si jinou práci na minimum. K dopadům krize patří také to, že propuštěný dělník byl pouze jedním z obrovského množství propuštěných dělníků, takže mu stát ani odborová organizace ani bývalý zaměstnavatel ani například Šimonkův dělnický podpůrný fond nemohl poskytnout takovou podporu, jakou by mu poskytnout mohl, pokud by byla nezaměstnanost v únosných mezích.

Dopady krize na dělníky v ASAPu jsem se snažil zachytit sledováním vývoje důležitých ukazatelů jako je míra propouštění, míra vysazování dělníků z práce a vývoj reálné mzdy. Rozdíly těchto ukazatelů v jednotlivých letech krize a v předkrizovém období vyjadřují míru dopadů krize na sociální situaci mladoboleslavských dělníků. Tak jsem zjistil, že od prosince 1929 do dubna 1934 bylo z ASAPu propuštěno minimálně 2888 dělníků, zhruba jsem odhadl, že počet ročně odpracovaných směn se v průměru dělníkům v ASAPu snížil z 312 v roce 1930 na 199 v letech 1932 a 1933 a že průměrný roční reálný příjem se snížil z 12985 Kč v roce 1930 na 8361 Kč v roce 1933.

Srovnání z průměrným československým dělníkem pro průměrného dělníka v ASAPu nevyznívá tak špatně. Většina dělníků v ASAPu měla výrazně vyšší hodinové mzdy, průměrný muž pracující v ASAPu na dělnické pozici pobíral ve srovnání s průměrným dělníkem v ČSR dvojnásobný plat. Ženy měly výrazně nižší mzdy, ale ve srovnání s průměrnými dělnicemi v ČSR je měly také hodně vysoké. Reálné hodinové mzdy mladoboleslavských dělníků se ani tak výrazně v období krize nepropadaly. Zatímco průměrnému průmyslovému dělníkovi v ČSR se reálná mzda za odpracovanou směnu od roku 1931 do roku 1936 propadla o 10%, mladoboleslavskému dělníkovi se propadla pouze o 5% a začala opět stoupat o rok dříve, tj. roku 1935. Především však mladoboleslavským dělníkům reálná

mzda za odpracovanou směnu po celé období krize neklesla pod úroveň roku 1929.

Dělníci v ASAPu ovšem trpěli výrazně větší mírou propouštění. Zatímco v ČSR byla v roce 1934 zaměstnanost o 25% nižší než v roce 1929 v ASAPu bylo toho roku zaměstnáno o obrovských 61,8% méně dělníků než v předkrizovém roce 1929. Podle mého hrubého odhadu byla v ASAPu rovněž nadprůměrná míra vysazování dělníků z práce. Především v letech 1932 a 1933 dělníci v ASAPu odpracovali pravděpodobně opravdu velice málo směn, zhruba o 30 směn méně než průměrný dělník v ČSR. To se výrazně odrazilo v reálném ročním příjmu. Ten měl průměrný mladoboleslavský dělník v letech 1932 a 1933 o 36% nižší než v roce 1930. To průměrnému dělníkovi v ČSR se reálný roční příjem v roce 1935, kdy byl nejnižší, snížil pouze o necelých 19%.

Mnohé se mi však také nepodařilo zjistit. Obrovskou slabinou této práce je absence přesnějšího odhadu míry vysazování dělníků z práce, které zásadně ovlivňovalo jejich skutečné příjmy. Teoreticky by bylo možné sledovat vývoj výše příjmů dělníků podle pozice kterou zastávali, dobře zachovaná výdělková statistika to umožňuje, i zde by však výsledky velmi znehodnocovala skutečnost, že nejsem schopen zjistit skutečný počet odpracovaných směn v jednotlivých letech. Útržkovitě zachovaná evidence mimořádných příplatků mi nedovolila odhadnout, jak významný příjmem tyto částky pro dělníky představovaly. Lépe zachovalé účetnictví Šimonkova dělnického podpůrného fondu prozrazuje, že mezi mladoboleslavské dělníky bylo každoročně rozděleno 7000 Kč + vánoční peněžité dary, tyto peníze však nebyly rozdělovány plošně, ale vždy pouze několika desítkám lidí ocitnuvších se v největší nouzi. K výpočtu reálné mzdy by bylo vhodnější použít index životních nákladů odvozený od cen v Mladé Boleslavi, takový index však nemám k dispozici. Použití indexu pro celou ČSR v sobě nese

riziko určitého zkreslení, neboť tento index je sestaven z průměrných cen v celé republice a ty se mohly od cen v Mladé Boleslavi lišit. Rovněž nebylo v mých silách zachytit, jaký ekonomický význam pro dělníky z ASAPu měla zemědělská činnost, které se pravděpodobně velká část z nich vedle práce v továrně věnovala. Především v době nejhlubší krize, kdy řada z nich přišla o práci docela a jiní byli často z práce vysazováni, mohl být výnos z malého hospodářství velice podstatný.

Záměr, který jsem předeslal v úvodu, totiž proniknout od zprůměrovaných statistických dat ke konkrétnímu člověku, se mi docela naplnit nepodařilo. Ani při snaze zmapovat situaci v jedné továrně není možné vyhnout se zobecňování a přehlížení rozličností. S krizí se jinak vyrovnával mazač, který pobíral 3,85 Kč na hodinu a byl často vysazován z práce, a úplně jinak se s ní vyrovnával svářeč, který bral 7,43 Kč na hodinu a vysazování z práce jej tolik nepostihovalo. Je ovšem mnoho dalších faktorů, které ovlivňovaly materiální situaci dělníků a které jsou pro mě nepostihnutelné. Každý dělník měl jiné výdaje, některý musel platit nájem za byt, jiný bydlel ve svém a ještě třeba prodával mléko od svých několika dojnic. Někdo musel živit několik dětí a třeba ještě přestárlé rodiče, jiný nikoli. Někdo si i v době nejhlubší krize zachoval poměrně slušný dělnický životní standard, jiný trpěl opravdovou nouzí. V archivním fondu ASAPu se dochovalo několik dopisů adresovaných vedení závodu, jejichž obsahem je žádost o práci. Ve všech si pisatelé stěžují na nouzi, kterou musí jako nezaměstnaní zažívat. Jeden z nich, naneštěstí nedatovaný, je zvláště výmluvný:

„Ředitelství Škodových závodů – fa. ASAP

Níže podepsaná uctivě prosí o přijetí do práce. Již jsem bezmocná neb již žádám a prosím 2 roky bych byla přijata. Jsem matkou třech malých dětí. Muž jest též bez zaměstnání. Pán přednosta mě poslal vyzvání, abych se dostavila do děl. ref.

Když jsem tam přišla, on mě poslal do centrály práce pro lístek, když jsem přišla zpět, pak jsem byla odmítnuta. Děti i já nemáme co na sebe. Boty i šaty si nemáme za co koupiti. Proto se obracím s prosbou na Vás byste mi laskavě pomohly a přijali do práce. Jsem mladá, pracovat umím. Děti trpí podvýživou a na činži nemám. Prosím laskavě byste mojí žádosti vyhověli neb pomůžete rodině opravdu velice potřebné.

S úctou Zítová Anna
Střelecká ul. 40
Ml. Boleslav⁸²

Žádný průměrný mladoboleslavský dělník tedy neexistuje, podobně jako neexistuje žádný průměrný československý dělník. Přesto věřím, že se mi podařilo alespoň zhruba nastínit, jak se situace dělníků v ASAPu během Velké hospodářské krize vyvíjela, jaké možnosti a omezení mladoboleslavským dělníkům tato těžká doba nabízela a jak se k nim jejich podnik v této i pro něj velice těžké době choval.

⁸² Archiv společnosti Škoda Auto, fond ASAP, karton 40.

Přílohy

Příloha 1:

Dělnická výdělková statistika továrny v Mladé Boleslavi v roce 1930/ měsíc leden.⁸³

druh zaměstnání	počet dělníků	průměrný hodinový výdělek
automataři	63	5,03
brusiči	160	7,08
elektrikáři	45	5,85
fresaři	106	6,16
hoblíři	11	6,66
kaliči	16	4,89
klempíři	233	6,24
kontroloři	100	6,36
koláři	114	7,38
kováři	42	6,56
lisaři	4	4,67
mazači	4	3,85
mědikovci	8	6,96
modeláři	4	7,37
nástrojáři	viz zámečníci	
natěrači-lakýrníci	155	6,36
obrážeči	8	6,57
pomocní dělníci	531	3,76
rýsovači	36	6,98
řemenáři	6	4,61
sedláři	101	7,54
sluhové	6	3,41
soustružníci	171	6,56
soustružníci revolver.	112	5,68
strojníci	3	5,27
sklenáři	7	6,32
svářeči	18	7,43

⁸³ Archiv společnosti Škoda Auto, fond ASAP, karton 48.

šoféři	35	5,24
topiči	3	4,8
truhláři	35	6,28
tesaři	9	6,47
upichovači	1	6,48
vrátní, hlídači, hasiči	26	3,07
vrtaři vertikální	95	5,92
vrtači horizontální	28	7,04
vydavači nástrojů	30	4,8
zámečníci	561	6,09
zedníci	13	4,87
různí řemeslníci odborní	5	6,57
různí řemeslníci neodborní	124	4,42
celkem bez učňů a žen	3029	5,75
ženy pomocné a ve výrobě	454	2,61
učňové	227	1,13
úhrn všeho dělnictva	3710	5,08

Příloha 2:Stav dělníků společnosti ASAP v roce 1929 (údaje jsou vždy k 1.dni v měsíci)⁸⁴

měsíc	muži	ženy	učni	celkem
leden	2462	277	235	2974
únor	2412	282	237	2931
březen	2642	314	233	3189
duben	2756	346	228	3330
květen	2926	378	226	3530
červen	3054	394	226	3697
červenec	3190	440	229	3859
srpen	3382	478	217	4077
září	3363	494	215	4072
říjen	3436	511	219	4166
listopad	3437	514	224	4175
prosinec	3095	478	228	3801

Stav dělníků společnosti ASAP v roce 1930 (údaje jsou vždy k 1.dni v měsíci)

měsíc	muži	ženy	učni	celkem
leden	3075	467	227	3769
únor	3050	459	228	3737
březen	3049	457	231	3737
duben	3040	460	229	3729
květen	3029	462	228	3719
červen	3022	457	228	3707
červenec	2823	435	228	3486
srpen	2719	407	232	3358
září	2606	372	220	3198
říjen	2539	368	203	3110
listopad	2549	368	195	3112
prosinec	2506	357	190	3053

⁸⁴ Archiv společnosti Škoda Auto, fond ASAP, karton 37, 102c – týdenní výtahy pro statistiku dělníků 1907-1941.

Stav dělníků společnosti ASAP v roce 1931 (údaje jsou vždy k 1.dni v měsíci)

měsíc	muži	ženy	učni	celkem
leden	2477	351	180	3008
únor	2491	350	175	3016
březen	2442	359	168	2969
duben	2370	357	165	2892
květen	2335	354	165	2854
červen	2251	342	163	2756
červenec	2137	322	161	2620
srpen	2043	311	148	2502
září	1973	302	127	2402
říjen	1910	295	113	2318
listopad	1886	292	111	2289
prosinec	1824	278	108	2210

Stav dělníků společnosti ASAP v roce 1932 (údaje jsou vždy k 1.dni v měsíci)

měsíc	muži	ženy	učni	celkem
leden	1800	275	106	2181
únor	1807	274	105	2186
březen	1787	269	99	2155
duben	1752	254	97	2103
květen	1604	223	95	1922
červen	1551	214	94	1859
červenec	1548	214	94	1856
srpen	1540	212	89	1841
září	1542	210	79	1831
říjen	1533	210	70	1813
listopad	1533	208	67	1808
prosinec	1527	205	67	1799

Stav dělníků společnosti ASAP v roce 1933 (údaje jsou vždy k 1.dni v měsíci)

měsíc	muži	ženy	učni	celkem
leden	1514	203	69	1786
únor	1507	200	69	1776
březen	1429	194	68	1691
duben	1411	192	66	1669
květen	1397	185	65	1647
červen	1277	168	65	1510
červenec	1198	162	64	1424
srpen	1193	161	49	1403
září	1189	160	40	1389
říjen	1182	162	37	1381
listopad	1150	161	34	1345
prosinec	1143	157	33	1333

Stav dělníků společnosti ASAP v roce 1934 (údaje jsou vždy k 1.dni v měsíci)

měsíc	muži	ženy	učni	celkem
leden	1137	157	33	1327
únor	1130	157	33	1320
březen	1123	156	33	1312
duben	1100	152	35	1287
květen	1108	158	35	1301
červen	1179	165	35	1379
červenec	1195	165	35	1395
srpen	1290	169	45	1504
září	1286	168	41	1495
říjen	1270	168	43	1481
listopad	1267	167	42	1476
prosinec	1267	167	43	1477

Stav dělníků společnosti ASAP v roce 1935 (údaje jsou vždy k 1.dni v měsíci)

měsíc	muži	ženy	učni	celkem
leden	1269	168	42	1479
únor	1291	166	43	1500
březen	1323	168	43	1534
duben	1364	172	42	1578
květen	1520	191	43	1754
červen	1684	221	50	1955
červenec	1705	230	52	1987
srpen	1717	231	82	2030
září	1703	225	81	2009
říjen	1648	222	88	1958
listopad	1633	218	90	1941
prosinec	1629	215	90	1934

Stav dělníků společnosti ASAP v roce 1936 (údaje jsou vždy k 1.dni v měsíci)

měsíc	muži	ženy	učni	celkem
leden	1625	212	90	1927
únor	1615	212	92	1919
březen	1585	207	92	1884
duben	1570	205	93	1868
květen	1569	207	92	1868
červen	1603	223	92	1918
červenec	1716	246	90	2052
srpen	2141	307	158	2606
září	2472	344	170	2986
říjen	2619	355	175	3149
listopad	2668	363	174	3205
prosinec	2858	378	174	3410

Roční průměrné stavy dělníků společnosti ASAP (zahrnuti jsou muži, ženy i učni)

Rok	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936
Průměrný počet dělníků	3650	3476	2653	1946	1529	1396	1805	2399

Příloha 3:

Propouštění dělnictva v roce 1932.⁸⁵

období	začáteční stav	propuštění z nedostatku práce	propuštění z jiných důvodů	odešli sami	přijato	úbytek	odstupné dostalo dělníků	výše vyplaceného odstupného celkem
3.1.-30.1.	2181	4	7	5	12	4	/	/
31.1.-27.2.	2177	13	/	9	8	14	/	/
28.2.-26.3.	2163	41	/	12	3	50	/	/
27.3.-23.4.	2113	115	2	5	4	118	113	17974
24.4.-21.5.	1995	125	2	3	1	129	130	22022
25.5.-18.6.	1866	7	4	1	1	11	11	1960
19.6.-16.7.	1855	5	/	3	1	7	7	791
17.7.-13.8.	1848	15	/	7	3	19	9	1540
14.8.-10.9.	1829	1	2	6	9	/	1	240
11.9.-8.10.	1829	9	7	1	1	16	7	1162
9.10.-5.11.	1813	4	4	2	1	9	2	377
6.11.-3.12.	1804	2	3	2	/	7	7	1304
4.12.-31.12	1797	10	1	3	3	11	6	1410
CELKEM	/	351	32	59	47	395	293	48780

⁸⁵ Archiv společnosti Škoda Auto, fond ASAP, karton 24, 59b-1932.

Příloha 4:Výsledky voleb do závodního výboru dělníků společnosti ASAP⁸⁶

datum voleb	14.8.1931	19.8.1932	13.10.1933	18.10.1935	
celkový počet dělnictva	2439	1829	1367	1947	
k volbě oprávněných voličů	2105	1601	1228	1712	
odevzdáno platných hlasů	1940	1436	1098	1494	
voleno členů	12	11	10	11	
národ. socialisté získali	hlasů	1117	803	589	982
	v %	57,58	55,92	53,64	65,73
	mandátů	7	6	6	8
sociální demokraté získali	hlasů	313	226	177	297
	v %	16,13	15,74	16,12	19,88
	mandátů	2	2	1	2
komunisté získali	hlasů	510	407	332	215
	v %	26,29	28,34	30,24	14,39
	mandátů	3	3	3	1

V tabulce jsou uvedeny politické strany, ve skutečnosti však kandidáty do dělnického výboru přihlašovaly odborové organizace, totiž Odborové sdružení československé, blízké sociální demokracii, Československá obec dělnická, blízká národním socialistům a komunistické Rudé odbory.

⁸⁶ Archiv společnosti Škoda Auto, fond ASAP, karton 24 59b.

Příloha 5:Průměrné hodinové výdělky dělníků společnosti ASAP v Mladé Boleslavi.⁸⁷

rok	měsíc	muži	ženy	učni	celkem
1929	leden	5,58	2,44	1,04	5
	červenec	5,63	2,43	1,04	5,02
1930	leden	5,75	2,61	1,13	5,08
	červenec	5,77	2,73	1,28	5,11
1931	leden	5,89	2,86	1	5,23
	červenec	5,74	2,72	0,93	5,07
1932	leden	5,43	2,57	0,86	4,78
	červenec	5,58	2,74	0,94	5,05
1933	leden	/	/	/	4,85
	červenec	/	/	/	4,79
1934	leden	5,15	2,41	1,08	4,73
	červenec	5,41	2,66	1,04	5,03
1935	leden	5,33	2,64	0,55	4,87
	červenec	5,42	2,75	0,54	5
1936	leden	5,31	2,71	0,71	4,8
	červenec	5,56	2,78	0,67	5,07
1937	duben	5,37	2,86	0,63	5,08
	červenec	5,66	2,84	0,65	5,21

⁸⁷ Archiv společnosti Škoda Auto, fond ASAP, karton 48.

Průměrné denní výdělky dělníků společnosti ASAP v Mladé Boleslavi.

rok	měsíc	muži	ženy	učni	celkem
1929	leden	44,64	19,52	8,32	40
	červenec	45,04	19,44	8,32	40,16
1930	leden	46	20,88	9,04	40,64
	červenec	46,16	21,84	10,24	40,88
1931	leden	47,12	22,88	8	41,84
	červenec	45,92	21,76	7,44	40,56
1932	leden	43,44	20,56	6,88	38,24
	červenec	44,64	21,92	7,52	40,4
1933	leden	/	/	/	38,8
	červenec	/	/	/	38,32
1934	leden	41,2	19,28	8,64	37,84
	červenec	43,28	21,28	8,32	40,24
1935	leden	42,64	21,12	4,4	38,96
	červenec	43,36	22	4,32	40
1936	leden	42,48	21,68	5,68	38,4
	červenec	44,48	22,24	5,36	40,56
1937	duben	42,96	22,88	5,04	40,64
	červenec	45,28	22,72	5,2	41,68

Průměrné denní reálné mzdy dělníků ASAPu v krizovém období vztažené k cenám roku 1929.

rok	měsíc	muži	ženy	učni	celkem
1929	leden	44,64	19,52	8,32	40
	červenec	45,04	19,44	8,32	40,16
1930	leden	46,83	21,26	9,20	41,38
	červenec	47	22,23	10,42	41,62
1931	leden	50,15	24,35	8,51	44,53
	červenec	48,88	23,16	7,91	43,17
1932	leden	47,14	22,31	7,46	41,49
	červenec	48,44	23,78	8,16	43,84
1933	leden	/	/	/	42,54
	červenec	/	/	/	42,02
1934	leden	45,73	21,40	9,59	42
	červenec	48,04	23,62	9,23	44,66
1935	leden	45,99	22,78	4,74	42,02
	červenec	46,77	23,73	4,66	43,14
1936	leden	45,41	23,17	6,07	41,05
	červenec	47,55	23,77	5,73	43,36
1937	duben	45,33	24,14	5,31	42,88
	červenec	47,77	23,97	5,48	43,98

Index životních nákladů v ČSR, jak jej zpracoval V. Průcha.

Rok	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Index životních nákladů v ČSR (1929 = 100)	98,21	93,94	92,15	91,19	90,09	92,70	93,53	94,77

Průměrné roční reálné příjmy vztažené k cenám roku 1929 za průměrný počet odpracovaných směn. Podkladem pro výpočet jsou červencové mzdy. Předpokládám, že v letech 1929 a 1930 nedošlo k žádnému omezení práce a že tedy dělníci odpracovali 312 směn. Rovněž pro rok 1935 předpokládám, že každý dělník odpracoval 312 směn, protože v tomto roce se dostal poměr mezi vyrobenými auty a počtem dělníků opět na úroveň roku 1930.

Rok	muži	ženy	učni	celkem
1929	14052	6065	2596	12480
1930	14664	6935	3251	12985
1931	13588	6438	2198	12001
1932	9640	4732	1623	8724
1933	/	/	/	8361
1934	12874	6330	2474	11969
1935	14592	7403	1454	13460

Příloha 6:

Srovnání prodeje osobních i nákladních automobilů vyrobených v Mladé Boleslavi.⁸⁸

rok	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
kusů	547	601	1414	2175	2744	3640	3081	2508	1233	1629	1892	3014	4452

⁸⁸ Archiv společnosti Škoda Auto, fond ASAP, karton 37, 105 – statistika odbytu 1925-1939.

Příloha 7:Přehled výroby vozů vyhotovený v závodě v Mladé Boleslavi 11. března 1936⁸⁹:

obsah válců	1,8	1,95	1,66	1,19	0,995	0,995	celkem ročně vyrobeno vozů
typ	110 chassis	4R vozy	430	422	420	418	
od začátku do 1926	803 ks	/	/	/	/	/	803 ks
1927	874 ks	/	/	/	/	/	874 ks
1928	1275 ks	79 ks	/	/	/	/	1354 ks
1929	/	811 ks	1172 ks	/	/	/	1983 ks
1930	/	80 ks	1559 ks	920 ks	/	/	2559 ks
1931	/	/	84 ks	1680 ks	/	/	1764 ks
1932	/	/	213 ks	841 ks	/	/	1054 ks
1933	/	/	-433 ks (rozmontováno)	2 ks	412 ks	/	-19 ks
1934	/	/	/	/	19 ks	897 ks	916 ks
1935	/	/	/	/	/	1768 ks	1768 ks
hotovo	2952 ks	970 ks	2595 ks	3443 ks	431 ks	2665 ks	
ve výrobě	/	/	/	/	/	1435 ks	
celkem	2952 ks	970 ks	2595 ks	3443 ks	431 ks	4100 ks	

⁸⁹ Archiv společnosti Škoda Auto, fond ASAP, karton 35, 96 – 1938.

Seznam použité literatury:

Primární zdroje

Archiv společnosti Škoda Auto, fond ASAP

Sekundární literatura

Z. JINDRA, F. SVÁTEK, J. ŠTAIF, *Úvod do studia hospodářských a sociálních dějin – Svazek 1: O předmětu bádání, genezi a historiografii oboru*, PRAHA 1997.

J. HAVRÁNEK, *Základy statistické metody pro historiky*, PRAHA 1963.

V. PRŮCHA, Vývoj reálné mzdy průmyslového dělnictva v předmnichovském Československu, *Revue dějin socialismu*, 1969.

V. PRŮCHA a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, Díl I. – období 1918 – 1945*, BRNO 2004.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918 – 1938) – Díl první: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*, PRAHA 2003.

Z. KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918 – 1938) – Díl druhý: Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930 – 1935)*, PRAHA 2002.

V. LACINA, *Zlatá léta československého hospodářství (1918 – 1929)*, PRAHA 2000.

V. LACINA, *Velká hospodářská krize v Československu 1929 – 1934*, PRAHA 1984.

V. LACINA, L. SLEZÁK, *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*, PRAHA 1994.

V. LACINA, J. PÁTEK a kol., *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti (1918–1945)*, PRAHA 1995.

J. RÁKOSNÍK, *Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*, PRAHA 2008.

J. RÁKOSNÍK, Gentský systém v období 1. Československé republiky, *ČNM-A 170*, 2001, č. 3-4.

R. OLŠOVSKÝ a kol, *Přehled hospodářského vývoje Československa 1918–1945*, PRAHA 1963.

M. a R. FRIEDMANOVI, *Svoboda volby*, PRAHA 1992.

P. KOŽÍŠEK a J. KRÁLÍK, *L&K – Škoda: 1895 – 1995 díl II.*, PRAHA 1995.

AMITAI ETZIONI, *Morální dimenze ekonomiky*, PRAHA 1995.

Obsah:

Úvodstr. 2

Kapitola I.

Historický kontext

1. Hospodářská a sociální situace v Československu
v předkrizovém obdobístr. 6

2. Příčiny a vznik Velké hospodářské krizestr. 11

3. Hospodářská a sociální situace v USA a Evropěstr. 13

4. Velká hospodářská krize v Československu - rozdíly
v regionech a průmyslových odvětvístr. 15

5. Místo společnosti ASAP v československém hospodářství a
mladoboleslavském regionu str. 23

Kapitola II.

Kritické zhodnocení historických pramenů

1. Výhody a nevýhody makroperspektivystr. 28

2. Problémy s primárními prameny – mezery v archivu
společnosti Škoda Auto a.s.str. 29

Kapitola III.

**Vývoj stavu dělnictva ve společnosti ASAP
v meziválečném období**

1. Propouštění a nabírání dělníků v ASAPustr. 32

2. Srovnání situace v mladoboleslavském závodě se situací v Československu	str. 38
---	---------

Kapitola IV.

Vývoj reálné mzdy mladoboleslavských dělníků

1. Vývoj nominálních mezd mladoboleslavských dělníků .	str. 40
2. Spotřební koš a vývoj reálné mzdy	str. 45

Kapitola V.

Opory v krizi

1. Dělnický závodní výbor	str. 49
2. Šimonkův dělnický podpůrný fond	str. 51

Závěr	str. 56
--------------------	---------

Přílohy	str. 62
---------------	---------

Seznam literatury	str. 75
-------------------------	---------